
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

17. évfolyam 11. szám

2008. november

Tartalom

Könyvtárpolitika

Bánkeszi Katalin: A MOKKA és az ODR kapcsolata, továbbfejlesztési lehetőségek 3

Műhelykérdések

Pegán Anita: „...szervezetten kell behozni a gyerekeket”. Látogatás az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban, Veszprémben 9

Redl Károly: Országgyűlési dokumentumok az interneten. Az Országgyűlési Könyvtár adatbázisa 14

Fehér Miklós: Nyitva lenni, vagy nem lenni. A nyitva tartási napok éves számának alakulása a városi könyvtárak körében 23
„Olvassanak az emberek!”

Sárköziné Sárovits Hajnalka: Ingyenes könyvtárhasználat Balatonfüreden 27

Horváth Sándor Domonkos: Széles körű felhasználói kedvezmények a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtárban 29

Koltay Tibor: Amit a könyvtáros tud... A könyvtáros és az akadémiai írástudás 30

Turai Hilda: Vajdaság magyar könyvtárügye 33

História

Nagy Enikő: Jogszabályok, ajánlások, irányelvek a közkönyvtári tájékoztatásban a kezdetektől a könyvtári törvényig 45

Könyv

Bényei Miklós: Pécs bibliográfiája 1960–2005 54

Vasbányai Ferenc: Bényei Miklós tanulmányai, cikkei, recenziói 57

From the contents

Katalin Bánkeszi: Connecting the Hungarian Shared Catalogue and the National Document Supply System; development opportunities (3);
Károly Redl: Parliamentary materials on the Internet (14);
Miklós Fehér: About the opening hours of town and county libraries (23);
Hilda Turai: Hungarian librarianship in Vojvodina (Serbia) (33)

Cikkeink szerzői

Bánkeszi Katalin, az Országos Széchényi Könyvtár címzetes igazgatója; *Bényei Miklós*, a Debreceni Egyetem tanára; *Fehér Miklós*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Horváth Sándor Domonkos*, a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár igazgatója; *Koltay Tibor*, a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar oktatója; *Nagy Enikő*, a Szentesi Városi Könyvtár munkatársa; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa; *Redl Károly*, az Országgyűlési Könyvtár tájékoztatási igazgatója; *Sárköziné Sárovits Hajnalka*, a Balatonfüredi Városi Könyvtár igazgatója; *Turai Hilda*, egyetemi hallgató; *Vasbányai Ferenc*, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Oktatási és Kulturális Minisztérium

Nemzeti Kulturális Alap

OKM

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 forint. Egy szám ára 400 forint

HU-ISSN 1216-6804

Bánkeszi Katalin

A MOKKA és az ODR kapcsolata, továbbfejlesztési lehetőségek*

Röviden összefoglalom a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) jelenlegi helyzetét és a közeljövő – vagyis az elkövetkező két hónap – feladatait. Áttekintjük, milyen lehetőségeket rejtenek a Tudásdepó-Expressz névre hallgató, könyvtári fejlesztéseket célzó pályázatok. Nagy vonalakban ismertetem a MOKKA és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) korszerűsítését célzó, három nagy könyvtár összefogásával megvalósuló országos fejlesztési terveket, és a kitűzött célokat.

A jelen és a közeljövő

Mint már korábban is bejelentettük, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) önálló szervert vásárolt és helyezett üzembe a MOKKA céljaira. A szerver fel-élesztése után a projektvezetők egyeztettek az OSZK vezetőségével és a rendszer fejlesztőivel, aminek eredményeként az a döntés született, hogy a jövőben ez a szerver ad helyet az adatbázisnak, és innen szolgáljuk ki a közös katalógizálási és keresési igényeket. Ehhez telepíteni kell az ORACLE adatbáziskezelőt, ki kell alakítani a MOKKA működéséhez szükséges környezetet, majd fel kell építeni a MOKKA adatbázist és a kereséseket támogató indexeket.

A szerver kapacitása lehetővé teszi, hogy itt folytassuk le az off-line duplumszűrést, ami visszamenőlegesen kitisztítja az adatbázist a duplumrekordoktól. Ezáltal lényegesen tisztább találati halmazok keletkezhetnek a keresések nyomán. Tekintve a többmillió rekordszámot, ez hosszabb időt igénylő művelet. Mivel az adatbázis migrálása és a duplumkulcsok generálása idején a közös katalógus továbbra is működik jelenlegi helyén, a szegedi szerveren, ezért ez a folyamat nem okoz szolgáltatáskiesést. Ezt a lehetőséget kihasználva úgy döntöttünk, hogy egyúttal megcsinálunk néhány olyan kisebb javítást, amiket szükségesnek láttunk az elmúlt hónapok tapasztalatai alapján, és amelyek az új adatbázis egységesítését, javítását szolgálják. Ilyen, kisebb korrekciókat igénylő probléma volt például, hogy egyes könyvtárak nem szabványos lelőhelyadatokat küldtek a rekordokkal. Más típusú

* A cikk a VIII. ODR konferencián (Tatabánya, 2008. október 13.) elhangzott előadás alapján készült.

probléma keletkezett abból a helyzetből, hogy a könyvtári rendszert érintő szervezeti változások során előfordult olyan eset, amikor két korábban külön működő könyvtár az összevonás után azonos szerverről (azonos IP-címről) küldött adatot a MOKKA-ba. Ez önmagában nem lenne baj, ha annak idején nem úgy alakítottuk volna ki a betöltést, hogy feltételezzük, miszerint egy IP-címről egy adatbázist töltünk be, és ezért elegendő az IP-cím alapján azonosítani a partnerkönyvtárat.

A dolgot csak színesíti, hogy az OSZK-ban is előállt az a helyzet, hogy be akartuk tölteni a Könyvtártudományi Szakkönyvtár rekordjait, amik szintén azonos címről érkeznek, mint a nemzeti könyvtár Amicusból betöltődő adatbázisa, és ez egy kis többletmunkával járt. Hasonló okból a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) állományának betöltése is okozott nehézségeket. Ezek a gondok elhárultak, de a hirtelenjében kitalált megoldás nem alkalmas hosszú távon a hasonló helyzetek kezelésére. Az idők folyamán történt környezeti változások szükségessé teszik az eredeti koncepció bizonyos részleteinek újragondolását. Nem azért, mintha akkor rosszul találták volna ki a rendszert, hanem azért, mert senki nem láthatott előre olyan változásokat, amik időközben bekövetkeztek. Azt sem egyszerű kezelni, ha egy könyvtár adatbázist vált. Ilyen esetben minden rekordja új azonosítót kap az új rendszerben, ami a MOKKA oldalán gondot okoz a további betöltéseknél.

Szintén az újraépítés során szeretnénk kicsit rendbe tenni az authority fájlokat. Három nagyobb könyvtár besorolási rekordjainak betöltésével teszteljük a nevek egységes kezelését. Az eddigi rendszerben nem minden esetben ment be helyesen a besorolási tétel, legtöbbször „skeleton” rekord keletkezett, ami nem sokat segített a nevek egységesítésén. Kiküszöböljük a feltárt hibákat, és a most tervezett authority betöltés tapasztalatait felhasználjuk a későbbi, nagyobb fejlesztés idején az egységes besorolási adatok kezelésének kialakításakor.

Néhány ilyen javítási feladatot még elvégzünk a migráció során, majd „legyártjuk” a duplumkulcsokat és elvégezzük a rekordösszevonásokat, hogy a lehető legkevesebb duplum maradjon az adatbázisban. Amíg a migrálás és a javítási feladatok zajlanak, addig is folyik az on-line feltöltés Szegedre, majd az adatbázis felépítése után az időközben beérkezett, várakozó rekordokat is hozzátöltjük. Terveink szerint év végére már működni fog a javított, feltöltött adatbázis.

Tudásdepó-Expressz

Időközben megjelent a **TÁMOP-3.2.4/08/01** jelű, jelentős könyvtári fejlesztéseket támogató pályázati kiírás. Szeretném felhívni a figyelmet arra a tényre, ami nekünk is meglepetést okozott: nevezetesen, hogy a pályázatot kettébontották: az egyik a Közép-Magyarországban megvalósuló fejlesztéseket támogatja, a másik a konvergenciaregiókban működő intézményeknek szól. Sajnos, nem egészen tisztázott, hogy az országos hatáskörű programok esetében hogyan kell értelmezni a megvalósulás helyszínét. A minisztérium segítségét kértük a kérdés eldöntésében.

A Társadalmi Megújulás Operatív Program 3-as prioritása a következő célkitűzést fogalmazza meg: „*A minőségi oktatás és hozzáférés biztosítása mindenkinek*”. Ezen belül a 2-es intézkedés célja „*A közoktatási rendszer hatékonyságának javítása, újszerű megoldások és együttműködések kialakítása*”. Az intézkedés számos konstrukciót tartalmaz, amelyek között a negyedik (TÁMOP 3.2.4.) a Tudás-

depó-Expressz névre keresztelt és „A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében” alcímet viselő program.

A pályázati felhívásból kitűnik, hogy az erre a célra szánt forrásokat kétfelé bontották: a Közép-magyarországi régióban megvalósuló projektek (TÁMOP–3.2.4/08/01/KMR) támogatására 457 834 505 Ft, míg a konvergenciaregiók (TÁMOP–3.2.4/08/01) pályázataira 1 555 509 845 Ft jut. Működési támogatásra nem fordítható, vissza nem térítendő támogatásról van szó, amely a tervezett projekt költségeinek 100 százalékára nyújt fedezetet, vagyis nincs szükség önrészre. A projektek keretében az ERFA típusú tevékenységekre a támogatás 10 százaléka használható fel. Útmutatást az ERFA típusú költségek tervezéséhez a 15. számú mellékletben találunk. A Közép-magyarországi régió esetében az egy pályázat keretében igényelhető támogatás 10–250 millió Ft között mozoghat, míg a konvergencia régióknál ez a határ 10–100 millió Ft közé esik.

A pályázatok 2008. november 30-a és 2009. január 12-e között nyújthatók be, és kétéves futamidőre szólhatnak. Érdemes nagyon figyelni a pályázati útmutatóban megfogalmazott követelményekre, mert egy apró formai hiba is elegendő ahhoz, hogy elessünk ettől a támogatási lehetőségtől. A határidő pontos betartása mellett minden részletnek jelentősége van: ne maradjon le az aláírás vagy a bélyegző, legyen összefűzve a dokumentumcsomag, ne feledkezzünk meg az elektronikus példányról és annak azonosító adatairól sem. Sajnos, a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) keretében a Tudásdepó-Expressz támogatására kiírt pályázat esetében is előfordult, hogy látszólag jelentéktelen hiba miatt eleve elutasították a beadott anyagot. Lehet bármilyen támogatásra érdemes szakmai tartalom, ha az első – formai – rostán nem jut át a projekt. Nagyon gondosan tanulmányozzuk át a kiírás-hoz tartozó Útmutatót és egyéb dokumentumokat, mert vétek kiesni a rostán egy apró figyelmetlenség miatt.

Figyelemreméltó lehetőség, hogy a pályázók körét rendkívül széles értelemben fogalmazták meg, idézem: „A jelen pályázati kiírás keretében pályázhatnak könyvtárak (nyilvános és nem nyilvános könyvtárak), valamint könyvtári tevékenységet folytató szervezetek önállóan vagy konzorciumban. Amennyiben a könyvtár nem önálló jogi személy és/vagy nem önállóan gazdálkodó szervezet, illetve egyéb okokból önállóan nem pályázhat, a pályázatot a fenntartó is benyújthatja. Fenntartó által benyújtott pályázat esetében a támogatás kizárólag a könyvtár fejlesztésére fordítható, jelen pályázat feltételei szerint.”

A pályázók köre mind Közép-Magyarország, mind a konvergencia régiók esetében azonos, vagyis mindkét kiírásra pályázhat minden könyvtár. A két kiírás ott tér el, hogy a megvalósítás helyét a megfelelő régióra korlátozza. Ez az elhatárolás nem tűnik teljesen egyértelműnek (ahogy már korábban is jeleztem, ez különösen az országos fejlesztések esetében igaz), ezért igyekszünk még a beadási időszak kezdete előtt pontosabbá tenni a területi korlátozás értelmezését.

A megvalósításnál a konzorciumok előnyt élveznek, de legfeljebb nyolc tagból állhatnak, beleértve a konzorciumot vezető intézményt is. Úgy gondolom, hogy ez kivételes lehetőség, hiszen az egyes intézmények munkatársai más-más kompetenciával rendelkeznek, így a feladatok eloszthatóak, és a konzorcium szintjén az erőforrások és a kompetenciák összeadódnak, minden tagnál hasznosulhatnak. A kiírás értelmében arra is van lehetőség, hogy a különböző régiókban mű-

ködő intézmények együtt pályázzanak a tervezett feladat megvalósítására. Az együttműködés ilyen kiemelt támogatása is új vonulat a tervekben, és kitűnően szolgálja majd azt a magasabb rendű célt, hogy a forrásokat a lehető legjobban igyekezzünk felhasználni, és közben egymással „kommunikálni” képes, közös szolgáltatásokba integrálható helyi fejlesztéseket hozzunk létre.

Ezen a ponton szeretném felhívni a figyelmüket, hogy érdemes alaposan átgondolni a konzorciumi szerződés tartalmát. (Ehhez segítséget nyújt a 13. számú melléklet.) Tapasztalatból mondom, hogy a későbbi viták elkerülése érdekében célszerű részletesen, pontosan definiálni a feladatok és a támogatási összeg elosztásának arányát, módját, valamint egyértelműen meghatározni a tagok kötelezettségeit és jogait. Közös fejlesztés esetén nem mellékes meghatározni, hogy a létrejött fejlesztéseket a projekt befejeztével ki és milyen minőségben használhatja, illetve a létrejött eredmény kinek a „tulajdona” lesz, továbbá, hogy a fenntartási kötelezettség melyik félre milyen terheket ró. A közös munkának ez is fontos része, és ezeket a szempontokat jobb az elején tisztázni.

Mire lehet támogatást kérni?

A támogatható feladatok két szinten jelennek meg: a könyvtárhasználók igényeinek megfelelő, lehetőleg összefogásban megvalósuló helyi programok az a) pontban, valamint országos hatókörű fejlesztések a b) pontban.

A helyi fejlesztések között felhívnam a figyelmet a felsorolás első pontjára, amely az országos lelőhely-nyilvántartás elveihez igazodó fejlesztésekről szól. Ez közelebbről azt jelenti, hogy csak olyan adatbázis-fejlesztéseket szabad tervezni, amelyek lehetővé teszik, hogy a részt vevő könyvtárak adataikkal csatlakozni tudjanak a MOKKA–ODR egyesített adatbázishoz, és ezáltal részt vehessenek az országos lelőhely-nyilvántartás létrehozásában. Ez két előnnyel is járhat a könyvtáraknak. Egyrészt azokat a dokumentumokat, amiknek a bibliográfiai adatai már szerepelnek a közös katalógusban, lényegesen kevesebb ráfordítással lehet a saját katalógusukban leírni. Másrészt az egy ponton elérhető szolgáltatások között megjelenhetnek saját adataikkal, vagyis a marketing értéken túl könyvtárközi kölcsönzésben is nagyobb hatékonysággal vehetnek részt. Ennek érdekében a TIOP keretében akár új integrált rendszert is vásárolhattak, a TÁMOP-ból pedig lehetőség nyílik az adatbázisok teljes körű feltöltésére, a szabványos adatcsere formátumok kialakítására, vagy más, kisebb átalakításra, kiegészítő fejlesztésre, amelyek a közös adatbázisokhoz való csatlakozást elősegítik.

A konzorciumok számára a helyi fejlesztések között természetesen számos más támogatható feladat is megcélozható, mint például a portálok kialakítása, felhasználói oktatási programok szervezése és a munkatársak továbbképzése a korszerű szolgáltatások működtetésére, szaknyelvi képzések stb. Itt lehet tervezni a már elkészült digitális tartalmak – például a helyismereti gyűjtemények – széles körű hozzáféréseinek megoldására is.

Az országos szintű projektek között kiemelt szerepet kap a MOKKA és az ODR rendszer jelentős fejlesztése, amely a két nemzeti könyvtári feladatokat ellátó intézmény, az Országos Széchényi Könyvtár és a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár együttműködésével valósul meg. Ebben a csoportban

kapott helyet az adatbázisok fölötti metakeresők működtetése, valamint az országos olvasásnépszerűsítő kampányok szervezése.

A kiemelt projektek között nagyon fontosnak érzem a szerzői jog által védett dokumentumok elektronikus úton történő továbbítására alkalmas rendszer kialakítását. Ez egy igen komolyan átgondolandó, megtervezendő feladat, amelynek jogi vonatkozásai is vannak, ezért nem lenne célszerű több ponton, helyi megoldásokat kidolgozni. Sokkal ésszerűbb egy országosan egységes koncepció kidolgozása, amely az egész könyvtári világban alkalmazható lenne. Jelentősége abban rejlik, hogy a növekvő felhasználói igényeket sokkal gyorsabban, hatékonyabban tudnánk kiszolgálni elektronikus formában. Az „egyszeri digitalizálás – többszöri felhasználás” elve is jól érvényesíthető, ráadásul a digitális verzió egy időben sokszorosan több felhasználóhoz juttatható el, mint a nyomtatott kiadás. Az idő- és helyfüggetlen szolgáltatásokhoz is elengedhetetlen az elektronikus tartalmak előállítás és gyűjtése, valamint a távoli hozzáférés biztosítása. Ez a probléma további kérdéseket is fölvet, mint például a távoli felhasználó azonosítása, vagy az országosan érvényes könyvtári beiratkozás kezelése. Ezek sem egyszerűen megoldható feladatok...

Arról se feledkezzünk meg, hogy a támogatott feladatoknak van egy kötelező része, amit minden pályázónak, illetve a konzorcium minden tagjának teljesítenie kell, illetve egyes feladatokra csak az ODR-könyvtárak pályázhatnak!

Hármas összefogás

Az országos feladatok közül a MOKKA és az ODR jelentős továbbfejlesztése, valamint a két adatbázis egyesítése és szolgáltatási körének kiterjesztése három nagy könyvtár együttműködésével valósul meg.

- Az Országos Széchényi Könyvtár a Magyar Országos Közös Katalógus tartalmi bővítését, az adatbázis feltöltésének új alapokra helyezését és az egész rendszer korszerűsítését vállalja, azzal a határozott céllal, hogy az adatbázis az eddiginél több segítséget tudjon nyújtani a könyvtáraknak, és alapul szolgálhasson az új szolgáltatási rendszernek.
- A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára az ODR-rendszer jelentős megújítása érdekében nyújt be pályázatot. A tervek szerint a jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési rendszeren messze túlmutató, a felhasználók számára is új szolgáltatásokat nyújtó, összetett szolgáltatási rendszer jön létre.
- A Szegedi Tudományegyetem Könyvtára is szerepet kap az együttműködésben. Itt fog működni az a háttérserver, amely lehetőséget ad a fejlesztések biztonságos tesztelésére, a szolgáltatási környezet veszélyeztetése nélkül. A könyvtár munkatársai jelenleg is részt vesznek a közös katalógus üzemeltetésében, és jelentős tapasztalatot szereztek ezen a téren az elmúlt évek során.

Célkitűzések

Nagyon fontos tudatosan számolnunk azzal, hogy ezek a források egyfelől hosszú távú fejlesztések megkezdését teszik lehetővé, másfelől a pályázati rendszer bonyolult volta miatt nem nélkülözhető az együttes gondolkodás, a tervek

összehangolása. A könyvtáraknak fel kell ismerni, hogy egyedül nem elég erősek ilyen átfogó projektek megvalósításához, valamint az egyes intézmények nem feltétlenül rendelkeznek a szükséges kompetenciákkal. Ez nem baj, de szükségesé teszi az összefogást. Érdemes egymás között elosztani a feladatokat, és folyamatos párbeszédet folytatni a fölösleges munkák és a párhuzamos fejlesztések elkerülése érdekében. Célszerű figyelni másokra is: hol, milyen fejlesztéseket terveznek, amelyekhez csatlakozni kell, vagy amelyekhez igazodni érdemes.

A könyvtári rendszer egészében kell elhelyeznünk saját terveinket, javaslatainkat. Előre kell gondolkodni, és hosszabb távú célokat magunk elé tűzni, melyeknek akár két-három lépcsőben történhet a megvalósítása. Célszerűnek tartom úgy gondolkodni a fejlesztésekről, hogy a távolabbi célokat két-három lépcsőre bontjuk, amelyek egyenként is teljes körű szolgáltatást hoznak létre, de együtt egymás hatását erősítik. Ne vállaljunk túl nagy terheket, nem kell mindent egyszerre, az első két évben megvalósítani. Néha a kevesebb, több! Inkább egymásra épülő fejlesztéseket tervezzünk, vagy több részfeladatra bontsuk az elképzeléseinket. Jelöljük ki a magunk számára prioritásokat. Az első két évben valósítsunk meg olyan alapszolgáltatásokat, amelyeket a legszükségesebbnek ítélünk a felhasználók kiszolgálása szempontjából. További két tervezési időszak várható, tehát hagyhatunk feladatokat későbbre is.

Országos szinten a fő célkitűzés, hogy létrejöjjön egy új alapokra helyezett, jól használható, gazdag adatbázis, amely közös katalogizálási célokat szolgál, és egyúttal fokozatosan megvalósítja a „minden könyv egy katalógusban” elvet. Ehhez persze a könyvtárak széles körű együttműködésére van szükség. A MOKKA és az ODR adatbázis egyesítése az első nagy lépés a távolabbi cél felé vezető úton.

Hasonlóan nagy jelentőséggel bír az ODR rendszer jelentős átalakítása, amely a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket egy felhasználóknak szóló átfogó szolgáltatási rendszer háttérében valósítja meg. Az elképzelt szolgáltatás – akár távoli eléréssel – lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy egyszerre több könyvtár adatai között keresgélve kölcsönzési kéréseket indítsanak el, függetlenül attól, hogy mely könyvtárba iratkoztak be, vagy honnan veszik igénybe a szolgáltatást. Azt is eldönthetik majd, hogy a keresett dokumentumot elektronikus vagy nyomtatott formában kívánják-e igénybe venni, illetve az egészről vagy egy részéről kérnek-e digitális másolatot. Ehhez persze hosszabb távon szükséges egy távoli azonosítást lehetővé tévő rendszer, valamint meg kell oldani az elektronikus fizetést is. A szolgáltatás akkor lesz hatékony, ha mögötte ott sorakoznak a digitális archívumok – egyre növekvő tartalommal. Jelenleg jogi akadályokba ütközik szerzői jog által védett dokumentumok továbbítása az olvasóhoz, tehát egy ilyen rendszer mögött erre is megoldást kell találni. Egy korszerű szolgáltatásnak jól ellenőrizhető módon a kérések követését, a teljesítés állapotát is rögzítenie kell. A teljesítéshez működni kell a könyvtárközi kölcsönzésnek is, méghozzá az integrált rendszerekkel szoros összeköttetésben, hiszen csak így oldható meg, hogy a felhasználó minden pillanatban a legfrissebb adatokkal találkozzon. Ebből a felsorolásból is látszik, hogy minden mindennel összefügg, és a kitűzött célok elérése csak munkamegosztással és a tervek összehangolásával érhető el.

Nem kis feladat vár ránk, tehát éljünk okosan az előttünk álló lehetőségekkel. Mindenkinek eredményes pályázást kívánok!

„...szervezetten kell behozni
a gyerekeket”

Látogatás
az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban,
Veszprémben

Egy hivatali megbeszélés után, sietősen fogad dolgozószobájában Pálmann Judit igazgató asszony. Bár ránézésre az asszony elnevezés lényéhez egyáltalán nem illik, annak ellenére, hogy két, majdnem felnőtt gyermek édesanyja. Kifejező barna szemei, divatosra vágott haja, fiatalos öltözéke inkább egy energikus, fiatal, független nő benyomását kelti, és a beszélgetés során is csak néha látom meg arcán a gondokat kifejező ráncokat, amelyek azonban csak komolyabbá és még elszántabbá teszik egész személyiségét. Főként akkor látszik rajta ez a komolyság, amikor – a beszélgetés során többször visszatérően – megbízott igazgatói működése elejéről beszél. Még friss és részben feldolgozatlan ez az élmény benne és a kollégáiban is. Még láthatatlanul ott jár közöttük a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság érzése ezekben a napokban is, holott már egy éve történt az, amire nem szívesen emlékezik.

– Létszámleépítéssel vettem át a könyvtár vezetését. – Nos, ezzel kezdi a fiatal könyvtárigazgató a beszélgetést, noha a történet a személyéből áradó pozitív szemlélettel és optimizmussal szöges ellentétben áll. Úgy gondolom, ő volna az, aki ha tehetné, soha életében nem nyúlna ehhez a kényszerű és emberi sorsokat erősen megrontó megoldáshoz. Mindezzel együtt ő az, aki, ahogy elvállalta az igazgatói posztot, elsőként kellett, hogy szembesüljön annak legárnyékosabb oldalával. – Mikor átvettem Praznovszky Mihálytól a könyvtár vezetését, már elkezdődtek az elbocsátások. Rám még három kolléga menesztése hárult. Nem volt igazgatóhelyettes sem. Nagyon nehéz időszak volt. Nem könnyű dolog elbocsátással kezdeni az igazgatói tevékenységet, és azt hiszem, hogy ugyanilyen nehéz elbocsátásokkal befejezni is. Most 52-en vagyunk, és végre ma neveztem ki az igazgatóhelyettest, Schreiber Mártát, öt évre. Tulajdonképpen már az elmúlt évben is együtt dolgoztunk, de most, a közgyűlés egyetértésével kineveztem 2013. szeptember 30-áig igazgatóhelyettesé.

Azt hiszem, 2007 minden megyei könyvtárban a megszorítások éve volt. Nálunk a személyi juttatásokban és a dologi kiadásokban is súlyos megszorítások voltak. És csak egy részüket tudtuk nyugdíjba küldeni azoknak az embereknek, akiket elbocsátottunk. Még most is érezzük az évtizedes szakmai tapasztalattal, rutinnal rendelkező jó kollégák hiányát. Szerencsére van olyan is, aki nem megbántódva ment el, ő továbbiakban is támogat minket, jó kapcsolatban vagyunk.

– *Az elbocsátások milyen változásokat vontak maguk után?*
– Át kellett néznünk a munkaköröket, és voltak ezeket érintő átszervezések, de a szervezeti struktúrához nem nyúltunk. Különösen figyelni kell teljesen új munkakörbe való áthelyezésnél, vagy olyan esetben, ha teljesen új, az eddigtől merőben eltérő típusú feladatot kap a kolléga. Megeshet, hogy „kivirágzik” az illető és teljesen új tulajdonságai kerülnek felszínre, de előfordulhat az ellenkezője is. Frissítést is jelentenek ezek a változások, de óvatosan kell vele bánni. Két új kolléga jött az elmúlt időszakban – részben egy kolléga munkahelyváltása és az igazgatóhelyettes kinevezése okán –, akik tényleg új nézőpontokat, látásmódot hoztak az intézménybe.

– *Nagyon szoros munkarendet kíván ez a létszám?*
– Az olvasó nem láthatja, hogy a háttérben milyen nehézségek vannak. A szombati munkavégzés okán kiadott szabadnapok miatt hétfőn később nyitunk. Sok hárul az olvasószolgálatra. Én 17 évig ott dolgoztam, úgyhogy a szívem csücske ez a terület. Feszültség és félelem – ez a két dolog jellemezte a 2007-es évet és még – bár csökkenő mértékben – ezt az évet is. És az olvasónak ezt sem volt szabad éreznie. A gyesen lévő kollégák megkerestek, hogy szeretnének visszajönni – nyilván a biztonság miatt. Nem lehet tudni, hogy mi lesz jövőre, ezzel együtt nem szeretnék belesüppedni ebbe a gondolatba sem. Én az igazgatói pályázatomban és a közgyűlés előtt is megfogalmaztam, hogy nem lehet már kevesebb létszámmal működnünk. Ha kevesebb létszámmal akarják fenntartani az intézményt, akkor nem erről az intézményről beszélünk, mert mindennek megvan a saját kerete, és ennyi fővel tudjuk – épphogy – ellátni egy megyei könyvtár feladatkörét. Akkor az már egy kölcsönkönyvtár lenne, és erre a szintre azért 2008-ban már nem kéne lecsúszni!

Érzékelem, hogy beszélgetésünk során még mindig vissza-visszatér a közeli múlt. Judit arca most tényleg gondterhelt, úgyhogy inkább más témára terelem a szót.

– *Az utóbbi időszaktól milyen programokat emelnél ki?*
– Szeptember 30-ai határidővel adtuk be a TIOP 1.2.3. pályázatunkat „Veszprém megyei közkönyvtárak informatikai infrastruktúra fejlesztése és helyismereti tartalmak oktatási célú hozzáféréseinek biztosítása” címmel. Hat városi könyvtárral alkottunk konzorciumot. Nehéz, de nagyon jó munkát végeztünk, jól tudunk a városi könyvtárak munkatársaival együttműködni. Hogy lesz-e eredménye? Csak reménykedünk...

Az őszi könyvtári hét programjait mi is megrendezzük. Az óvodások már régóta járnak hozzánk, a kisbabák is szüleikkel rendszeres látogatók. Nálunk a kezdetektől kiszolgálták a kisebbeket is. Játékok kölcsönzésére is volt lehetőség, de sajnos, be kellett zárni azt a részleget.

Az általános iskolás korosztálynál tavaly kis visszaesést tapasztaltunk. Később kiderült, hogy az általános iskolákban az iskolai könyvtárosok egy része nyugdíjba vonult vagy elbocsátották, így megszakadt velük, illetve ezekkel az iskolákkal a kapcsolat. Most újra próbáljuk felvenni a kapcsolatot az iskolákkal a magyar és történelem szakos tanárok segítségével. A középiskolásoknál drámaibb dolog tör-

tént. Eltűntek, illetve nagyon kevesen vannak. Van egy kollégánk, aki gimnáziumban volt könyvtáros, és az ő kapcsolatrendszere révén most erre is nagyobb hangsúlyt fektetünk.

Itt is látszik, hogy a személyes kapcsolaton mennyi múlik. Vallom, hogy szervezeten kell behozni a gyerekeket, mert egyébként nem jönnek a könyvtárba. Ha délelőtt behozzuk őket, akkor van esély, hogy bejönnek délután is. Ez pontosan rímél a tini-programra.

A másik, amit fontos elmondanom, hogy idén augusztus 9-én ünnepeltük az épület tízéves fennállását egy hosszabbított, éjfélig tartó nyitva tartással. Több mint kétezer látogató volt abban a néhány órában. Voltak csodálkozó emberek, akik ekkor szembesültek azzal, hogy mennyi mindent kínálunk. Az a tapasztalatom, hogy aki bejön, azzal szót értünk, annak meg tudjuk mutatni, mennyi minden érhető el itt. Aki nem jön be, azzal nehéz a kapcsolatot felvenni, ide csábítani. Sajnos, be kell látni, hogy ez viszont pénzkérdés is. A reklám, a könyvtári marketing sokba kerül. A mi helyzetünkben, amikor épp csak az alapszolgálatra elég a pénz, akkor nem tudok betervezni hirdetésekre több százezer forintot. Nincs rá forrás. Persze a vezetőnek a feladata, hogy úgy alakítsa, hogy jusson mindenre, de nálunk nagyon feszített a költségvetés. A telefonszámlától a fűtésig mindennel spórolni kell.

– *Az épület látszólag modern, jó állapotú.*

– Az épület a műemlék jellegű részből és az új részből áll. Valószínűleg már az átadásnál is voltak problémák, ezek most még jobban érezhetőek. Mivel huszonegy éve itt dolgozom, saját magam tapasztaltam meg mindent. A fűtéssel mindig is nagyon szigorúan kellett bánnunk. Most is tartok ettől a korai hűvöstől! Sajnos, az energiaköltségek tönkreteszik az intézményeket. Az épületben vannak kihasználatlan terek, nagy légtérrel. Az új épületben pedig hatalmas, árnyékolás nélküli üvegfelületek vannak. Ennek az összes hátrányát érezzük – télen hideg, nyáron meleg. Ha nem lettünk volna zárva, akkor nyáron a 33 fokos helyiségekben kizárt dolog lett volna olvasni, dolgozni. Így is védőitalt kell adnunk, attól kezdve, ahogy májusban–júniusban kisüt a nap. De ettől még melegük van az embereknek, és nem komfortos az ittlét. A másik probléma, hogy irreális különbségek vannak a különböző szintek hőmérsékletei között.

Az épület tagoltsága és más szempontok miatt is a portaszolgálat hiányát nagyon érezzük. Zárjuk az irodákat, de nem ez lenne a legjobb megoldás. Mivel kevesen vagyunk, délután 16–18 óra között már csak egy kolléga van a kiszolgáló szinteken. Ez állományvédelmi és egyéb biztonsági szempontból sem jó.

– *Gondolom, a nehézségek tudatában voltál akkor, amikor megpályáztad az igazgatói pozíciót. Mi az, ami igazán motivált?*

– Az első időszakban az szmsz szerint helyettesítő igazgató voltam. Mint mondtam, nem volt igazgatóhelyettes sem. És – mindezt a nehézséget tetézve – ekkor szűnt meg a könyvtár mint önálló gazdálkodó szervezet. Részben önállóan gazdálkodók lettünk, ami megnehezíti az adminisztrációs folyamatokat.

Az igazgatói pályázatot idén februárban írták ki. Amikor a pályáztatás zajlott, megkerestek kollégák, és azt mondták, hogy adjam be. A kollégák másik része kiváráson alapon viselkedett. Hárman pályáztunk.

A megnyugtató az volt, hogy jelentős támogatást kaptam mind a kollégák, mind a szakmai bíráló bizottság részéről. Végül pedig a közgyűlés is nagy többséggel szavazott meg. Minden politikai oldal szakemberként fogadott el. Schreiber Márta nevében is mondhatom, hogy legitim vezetők vagyunk. Ha szakemberként elfogadnak, akkor tudok intézményt vezetni. Egy-két ember, egy-két vezető nem fog tudni irányt mutatni, intézményt működtetni, ha nincs támogatottságuk. Egyben pedig szakmai kihívásnak is tartom ezt a munkát.

– *Szereted a kihívásokat?*

– Igen. Szerintem ehhez a munkához kell egyfajta merészség. Én vállalom azokat a kockázatokat, amik esetleg merésznek tűnnek, de adott esetben mégis a legrovidebb úton a legjobb eredményre vezetnek. Érdekes az is, amikor megéri az ember, hogy meddig mehet el. Hogy ne lóduljon túl azon a ponton, amikor a merészséggel már pont az akaratával ellentétes eredményt ér el.

– *A férfi vezetők után, most nő került az igazgatói székbe. Hogyan éled meg ezt?*

– Nyilván más stílusú egy női, mint egy férfi vezetés. Hozzátenném, hogy bizonyos esetekben akár keményebb is. A gazdálkodási szigor és a törvények betartása, betartatása erős belső fegyelmet igényel. Még akkor is, ha megesik, hogy a kollégákkal éppen nagyon nehéz megértetni, hogy bizonyos lépéseket a törvény előírása miatt meg kell tenni. Akkor sincs könnyű helyzetem, amikor azzal kell szembesülnöm és szembesíteni a munkatársaimat, hogy nem azért kell jobban és többet dolgozni, hogy több legyen a fizetés, hanem azért, hogy megmaradhassunk ennyien.

– *Hogy történt a beilleszkedésed a megyei igazgatók közé?*

– Nagyon jó ez a közösség, ez a szakmai kollégium. A legeslegelejétől befogadtak és segítettek. Tudtam hozzájuk fordulni bármilyen ügyben.

– *És hogyan jellemeznéd a saját könyvtárak közösségét?*

– Praznovszky Mihály sokat tett a közösség formálása érdekében. Tanulmányi kirándulásokat szervezett. Nem kötelező jelleggel, mégis mindig sokan vettek részt rajtuk. Megszervezzük az ünnepeinket. Jó hangulatúak szoktak lenni. A nyugdíjasainkról sem feledkezünk meg. Tavaly ősz óta már negyedik alkalommal találkoztunk, meghívjuk a korábbi kollégáinkat, számítunk tanácsikra, segítségükre. A kollégák többsége negyvenes, ötvenes éveit éli, ők erős, tapasztalt, rutinnal rendelkező munkatársak. Viszonylag kevés a nagyon fiatal kolléga, pedig az is fontos lenne, hogy friss szemlélettel, talán kicsit nagyobb bátorsággal merjünk néha belevágni új feladatokba.

– *A könyvtári projektek közül még mit emelnél ki?*

– Második éve végzünk mozgókönyvtári ellátást három kistérség településein. Nem új ez a feladat a megyei könyvtár számára, hiszen harminc évig 35–37 tagú ellátórendszerrel működtettünk. Új kollégákkal folytattuk, vagy inkább alakítottuk át ezt a feladatellátást, minőségi munkát végzünk. A minőség pedig nagyon fontos, a könyvtár bizalmat, megbecsülést szerez, szakmai hitelét erősíti.

Nagyon fontos részlegeink közé tartoznak az úgynevezett idegen nyelvi részlegek: az Amerikai Kuckó, a GatewayUK, a Goethe Institut által támogatott német nyelvi részleg és a nemrég átadott francia részleg. Veszprém iskolaváros, középiskoláiban és egyetemén, főiskoláján tanulók szívesen használják ki az részlegek által nyújtott lehetőségeket. Nyelvi referenseink megfelelő nyelvtudással rendelkeznek. Támogatom a nyelvtanulást a többi munkatársunk esetében is, nemcsak azért, mert magam is rendelkezem nyelvtanári végzettséggel, angol, valamint német nyelvtudással, hanem valóban hiszem, hogy napjainkban ez már alapkövetelmény a könyvtáros hivatásban.

– *Milyen a könyvtár helyzete a városban? Hogy alakult a kapcsolatok az egyetemi könyvtárral?*

– Könyvtárunk fenntartója a Veszprém Megyei Közgyűlés, Veszprém város 2008-ban ötmillió forinttal járul hozzá a működtetéshez. Regisztrált használóink majdnem hatvan százaléka pedig veszprémi illetőségű. Az egyetemi hallgatók is szívesen veszik igénybe a megyei könyvtár szolgáltatásait az egyetemi könyvtár mellett. Korrekt kapcsolatokat építünk, sőt már készülünk a TIOP „Regionális Tudástár” pályázatára.

– *S végül, a következő öt évre szóló terveidből mondanál néhány szót?*

– Szeretném, ha egy jó közösség formálódna a megyei könyvtárban, nagyon fontosnak tartom, hogy a használók mellett a saját kollégáim is szeressék a könyvtárakat, örömmel jöjjenek be dolgozni nap mint nap. Ehhez természetesen sokat kell tenni nekünk, vezetőknek is. Szakmailag megerősödő megyei könyvtárat szeretnék látni néhány év múlva, hiszen jó kollégákkal, a körülményeket, a pályázatokot jól kihasználva, erre lehet esélyünk.

– *Köszönöm a beszélgetést! És sikereket kívánok igazgatói munkaköröd betöltésében és az egész könyvtári kollektívának.*

(Az interjú az Országos Könyvtári Kuratórium megbízásából 2008. október 1-jén készült.)

Pegán Anita

Országgyűlési dokumentumok az interneten

Az Országgyűlési Könyvtár adatbázisa

Az Országgyűlési Könyvtár 2008. június 11-én, sajtóbemutatón ismertette az Országgház Delegációs termében az elmúlt évben végzett digitalizálási tevékenységének újabb jelentős eredményét, az *Országgyűlési dokumentumok (képviselőházi naplók és irományok, főrendiházi naplók 1861–1918)* című adatbázisát.

Az adatbázis létrehozataláig szövevényes út vezetett. Néhány fontosabb mérőföldkő bemutatása bepillantást enged az Országgyűlési Könyvtár digitalizálási és ezzel összefüggő állományvédelmi tevékenységébe. Meglepő módon ugyanis a digitalizálás megkezdéséhez az állományvédelmen keresztül vezetett az út. A könyvtár Magyar parlamenti gyűjteményében féltve őrzött dokumentumok állapota folyamatosan romlott, ezért e folyamat megállítása, de legalábbis lassítása a könyvtár alapvető feladatává vált.

Az első lépések

Az úton az első lépés a Magyar parlamenti gyűjtemény állományvédelmének szisztematikussá tétele volt. A '80-as évek elején megkezdtük a bőrkötésű kötetek vegyszeres kezelését. A szükséges eszközök és módszerek kidolgozásában az Országos Széchényi Könyvtár kiváló restaurátor szakemberei voltak segítségünkre. Máig jól emlékszem arra, amikor Kastaly Beatrix az Országos Széchényi Könyvtár Hold utcai műhelyében elmagyarázta a bőrkötésű kötetek kezelésének titkait. Úgy éreztem magam itt, mint egy „boszorkánykonyhában”. Különböző anyagokból, pl. pataolajból és méhviaszból főztünk viaszos bőrpasztát és tisztító likkert. Ezekkel az anyagokkal azután éveken át kezeltük a köteteket. A bőrkötések külső védelme sikeres volt, azonban számolnunk kellett a kötetek belsejében zajló kémiai folyamatokkal, a papírlapok savasodásával is. Ennek oka az, hogy 1840 után az addigi manufakturális papírkészítést felváltotta a nagyipari papírgyártás. A tömegigény miatt a korábbi rongyalapanyagot a facsiszolat követte nyersanyagként. Az új alapanyagú papírban zajló – napjaink egyik legnagyobb állományvédelmi kihívását jelentő – kémiai folyamatok (savas lebomlás) a lapok rövid rostjait felbontják. Ennek jele, hogy a papírlap egyre sötétedő sárgás színezetet kap, és töredezni kezd. A faalapú papírból készült könyvek és iratok kémiai stabilizálás (savtalanítás) és hideg raktározás nélkül rövid idő alatt akkor is szétporladnak, ha kíméletesen kezelik azokat. A helyzetet tovább rontotta a fénymásolók használatának rohamos terjedése. Az olvasói szokások megváltozásával a kézi jegyzetelést felváltotta a gépi fénymásolatok készítése. A másolás közben fellépő hőhatás és

a másolással együtt járó fokozott fizikai igénybevétel tovább rontott a kötetek állapotán. Sajnos, Magyarországon még nem megoldott a dokumentumok tömeges savtalanítása. Ezért komolyan felmerült a lehetősége annak, hogy változatlan körülmények között néhány évtized múlva a Magyar parlamenti gyűjtemény dokumentumállománya helyrehozhatatlan károsodást szenvedhet.

A probléma kezelésében jelentős változást hozott, hogy a technika fejlődése lehetővé tette, a nemzetközi könyvtári gyakorlat pedig alkalmazni kezdte a digitalizálást mint a dokumentumok megóvásának egyik lehetséges módját.

Országgyűlési dokumentumok

A digitalizálási tevékenység bemutatása előtt röviden ismertetem azoknak az országgyűlési dokumentumoknak a körét, amelyeknek szkennelését és feldolgozását tervezzük.

**Táblázat
a Magyar parlamenti gyűjtemény dokumentumairól**

	Országgyűlési nyomtatványok			Egyéb dokumentumok			
Képviselőház	Naplók	Irományok	Jegyzőkönyvek	Mutató	Házszabály	Almanach	Lakcímjegyzék
Főrendiház/Felsőház	Naplók	Irományok	Jegyzőkönyvek	Mutató	Házszabály	Almanach	Lakcímjegyzék
Delegáció	Naplók	Irományok	Jegyzőkönyvek	Mutató	Ügyrend		

A fenti táblázat áttekintést ad az országgyűlési dokumentumok főbb típusairól. A képviselőház és a főrendiház – valamint az országgyűlés egy különleges, közös ügyek tárgyalására létrehozott bizottsága, az ún. delegáció – működését és eredményességét az alábbi sorozatok tükrözik:

- az ülésekről – a parlamenti gyorsíróiroda által magas színvonalon – készített szó szerinti *Naplók*,
- az üléseken hozott határozatok rövid és szabatos leírását rögzítő *Jegyzőkönyvek*,
- a tárgyalásokhoz benyújtott előzetes írásos dokumentumok, az *Irományok*,
- a képviselők életrajzi adatait tartalmazó az *Almanachok*,
- a képviselők elérhetőségéről tájékoztató *Lakcímjegyzékek (Lakáskönyvek)*.

A fenti dokumentumok információs értékének megértéséhez érdemes egy pillantást vetnünk kialakulásuk történetére. Az országgyűlés működésének jelentősége – az írott jog szerepe és az annak alkotásában való részvétel, valamint a politikai kulisszatitkokat és folyamatokat megismerni és megérteni vágyó közvélemény miatt – a képviseleti parlamenti demokráciákban, a polgári (jog)államokban ugrásszerűen megnőtt. Ezért már a XVIII. század végétől az ország uralkodó körei is felismerték, hogy a személyes (át- vagy félre)értelmezést megelőzhetik, ha az országgyűlésen elhangzottakat és a meghozott határozatokat hitelesített, hivatalos formában közzé teszik. Ez a szándék a politikai történések iránt egyre nagyobb

érdeklődést támaztó közvélemény akaratával egybeesett, így nyert teret a törvényhozási tevékenység (sajtó)nyilvánossága. Az események és történések hű lejegyzése érdekében fokozatosan fejlődött az élő beszéd minél pontosabb rögzítését lehetővé tevő sebes-, majd későbbi elnevezéssel gyorsírás. Éppen ezért a polgári magyar állam létrejöttének kezdete óta, az uralkodóval megkötött kiegyezést (1867) követően az egyik legfontosabb köz-, társadalom-, politikai és kultúrtörténeti forrásegyüttese az országgyűlés két házának tevékenységét dokumentáló *Országgyűlési nyomtatványok*.

A digitalizálási program I.: A házszabályok digitalizálása

A nemzetközi tapasztalatok vezettek el bennünket ahhoz, hogy kísérleti lépéseket tegyünk az országgyűlési dokumentumok digitalizálása terén, ekkor még elsősorban állományvédelmi megfontolásokból. A fokozottan veszélyeztetett dokumentumokból olyanokat jelöltünk ki, amelyeknek megőrzése és szolgáltatása egyértelműen az Országgyűlési Könyvtár alapfeladatai közé tartozik. Célunk volt az is, hogy olyan dokumentumokat válasszunk ki, amelyekről feltételezni lehetett, hogy más közgyűjtemény nem fogja digitalizálni azokat. További fontos szempont volt az is, hogy a megkezdett kísérlet viszonylag gyorsan befejezhető és eredményes legyen. Ezért a digitalizálandó dokumentumok körét szűken jelöltük ki. Így esett a választás az országgyűlési házszabályokra. A feldolgozandó dokumentummennyiség az 1848 és 1986 közötti időszak 37 kötetének, mintegy 3500 oldala volt.

Természetesen a konkrét munkafeladat megtervezésekor azonnal felmerült az állományvédelmi szemponton túl a tájékoztatás szempontja is. Nevezetesen az, hogy az eredeti dokumentumok védelme érdekében, használatukat csökkentjük, az azokból készülő fénymásolást megszüntessük, emellett azonban lehetőleg minél szélesebb körben tegyük a hozzáférhetővé a házszabályokat az olvasóközönség számára. A feldolgozás során a dokumentumok oldalairól felvételek készültek, a tartalomjegyzékek begépelésre kerültek, és a gépelés lektorálása után, a tartalomjegyzékben szereplő oldalszámokhoz a megfelelő oldalról készült képek hozzákapcsolása is megtörtént. Ennek egyik eredményeként a számítógép képernyőjén „könyvszerűen” lapozgatni lehet a dokumentumokban, másik eredményeként a tartalomjegyzék tételére kattintva közvetlenül is el lehetett jutni a tartalomjegyzék tételéhez kapcsolódó oldal képéhez. A digitalizálás lehetővé tette, hogy – az állomány védelme érdekében – megszüntessük az eredeti kötetekből történő fénymásolást. Ezzel párhuzamosan a könyvtár számítógépes hálózatán biztosítottuk a digitalizált házszabályok olvasásának lehetőségét, a kutatást és az azokból történő nyomtatást. Ez természetesen nem zárta ki indokolt esetben az eredeti kötetek megtekintését, az abban való kutatást.

A munka második fázisában került sor a digitalizált házszabályok interneten történő közzétételre. A könyvtár honlapján létrehoztunk egy „*e-Könyvtár*”-at, amelynek egyik menüpontja a „Parlamenti dokumentumok” címet viseli. Itt találhatóak a digitalizált házszabályok. Az első tapasztalatok szerint a kötetek állagromlása megállt, és az olvasóközönség is kedvezően fogadta az új technikai megoldást.

Táblázat
a digitalizált dokumentumokról (sötétebb háttér)

	Országgyűlési nyomtatványok			Egyéb dokumentumok			
Képviselőház	Naplók	Irományok	Jegyző-könyvek	Mutató	Házszabály	Almanach	Lakcímjegyzék
Főrendiház/Felsőház	Naplók	Irományok	Jegyző-könyvek	Mutató	Házszabály	Almanach	Lakcímjegyzék
Delegáció	Naplók	Irományok	Jegyző-könyvek	Mutató	Ügyrend		

A digitalizálási program II.: az országgyűlési almanachok (1884–1944) digitalizálása

A kísérlet első szakaszának sikere után úgy döntöttünk, hogy újabb dokumentumkörre terjesztjük ki a digitalizálási tevékenységet. A kezdeti tapasztalatok azt mutatták, hogy a folytatáshoz hasznos lenne egy állománykímélő könyvszkennert beszerezése, amely alkalmas „ipari mértékben” kiszolgálni a könyvtár igényeit. Az eszköz beszerzéséhez szükséges pénzügyi fedezetet egy sikeresen lebonyolított Informatikai és Hírközlési Minisztérium által kiírt „24. óra – Kulturális kincseink digitalizálása” című pályázat biztosította, így 2004-ben közbeszerzéssel sikerült egy Zeutschel OS 500-as szkennert beszerezni.

Az almanachok digitalizálására való kijelölésénél alapvető szerepet játszott az a tény, hogy ez az egyik leggyakrabban használt dokumentumtípusa a Magyar parlamenti gyűjteménynek. A képviselők különböző életrajzi és egyéb adatait nagyon gyakran keresik az olvasók, különösen a kutatók.

Az almanachok digitalizálása során az 1886 és 1944 közötti időszakban megjelent 16 kötet, mintegy 8000 oldalának feldolgozására került sor. Az eljárás hasonló volt a házszabályok esetében alkalmazotéhoz. A tartalomjegyzék tételeit és a képviselők neveit betűhíven rögzítettük, és ezután a megfelelő tartalomjegyzék-adatokhoz és a nevekhez hozzákapcsoltuk a megfelelő oldalakat. Az így elkészült digitális állomány szintén az e-Könyvtár / „Parlamenti dokumentumok” menüpont alá került. Ebben az időszakban készített el a Jelenkutató Alapítvány három történelmi almanachot (Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja, 1944. december 21.–1945. november 29.; Nemzetgyűlés almanachja, 1945. november 29.–1947. július 25.; Országgyűlés almanachja, 1947. szeptember 16.–1949. április 12.). A gyűjtemény teljessé tétele érdekében sikerült megszerezni ezeknek a köteteknek az interneten való közzététele jogát, és a nagyközönség számára hozzáférhetővé tennünk a történelmi almanachok sorát.

Az almanachok digitalizálási projektjét egy könyvbemutató és szakmai kerekasztal-beszélgetés zárta le 2006. szeptember 15-én az Országgyűlési Könyvtárban. Ekkor került sor az 1947–49. évi országgyűlés almanachjának sajtóbemutatójára. Ez alkalmából köszöntőt mondott Szili Katalin, az Országgyűlés elnöke. A művet Soltész István, az Országgyűlés főtitkára, a kötet kiadója és Marelyn Kiss József a kötet főszerkesztője mutatta be. A bemutatót szakmai kerekasztal-beszélgetés zárta le. Az 1947–1949. évi országgyűlés tevékenységét elemző beszélgetésen részt vett Gyarmati György, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának főigaz-

gatója, Szász Zoltán, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, Vida István, az ELTE Politika Tudományok Tanszékének munkatársa és Domány András, a Magyar Rádió vezető szerkesztője.

Táblázat a dokumentumokról

	Országgyűlési nyomtatványok			Egyéb dokumentumok			
Képviselőház	Naplók	Irományok	Jegyző-könyvek	Mutató	Házsza-bály	Almanach	Lakcím-jegyzék
Főrendiház/Felsőház	Naplók	Irományok	Jegyző-könyvek	Mutató	Házsza-bály	Almanach	Lakcím-jegyzék
Delegáció	Naplók	Irományok	Jegyző-könyvek	Mutató	Ügyrend		

**A digitalizálási programban nem tervezett szakasz:
„minősített” minisztertanácsi határozatok**

Az országgyűlési dokumentumok digitalizálásának programját megszakította egy váratlan lehetőség. A Miniszterelnöki Hivatal a jó szakmai együttműködés keretén belül – a Magyar Országos Levéltárba történő leadás előtt – lehetővé tette, hogy másolatot készítsünk a korábban „minősített”, mára e korlátozás alól felmentett kormányhatározatok meghatározott köréről. A kormány határozatainak 1950-től létező, nagyrészt háromezres (kisebb részben más) számozású és „minősített” (nem nyilvános) része rendkívül értékes forrásanyag a korszak kutatói számára. E határozatok gyakran fontos gazdasági, politikai, diplomáciai, két- vagy többoldalú nemzetközi szerződésekkel, nem ritkán személyi kérdésekkel foglalkoztak.

Az irattárban–levéltárban szunnyadó és pusztuló 1950–1988 között keletkezett szövegek digitalizálására került sor. A 3000-res számmal induló, nem nyilvános kormányhatározatok 1955-ben kezdődtek „Titkos” vagy „Szigorúan titkos” minősítéssel. Ezeket csak egy igen szűk kör kapta meg: a párt (MDP, majd MSZMP) és a kormányzati szervek felső vezetői közül. Az elmúlt időszak tapasztalatai alapján úgy gondoltuk, hogy célszerű lenne a digitalizált dokumentumokat adatbázisba szervezni. Ezért a határozatok tárgyát, számát és dátumát rögzítettük. E metaadatokat a határozatok oldaláról készült képpel összekapcsoltuk, ami lehetővé tette a határozatok „könyvszerű” nézegetését a számítógép képernyőjén, illetve a metaadatokban (a határozatok tárgya, száma és dátuma) való keresést is. Az adatbázis a könyvtár számítógépes hálózatán áll olvasóink rendelkezésére.

**A digitalizálási program III.:
az Országgyűlés 1861 és 1918 között keletkezett dokumentumainak
adatbázisa**

A házsabályok és az almanachok digitalizálása és internetes közzététele után úgy éreztük, megérett a helyzet ahhoz, hogy nagyobb léptékben haladjunk a parlamenti dokumentumok digitalizálásával. Egy, a korábbiaknál jóval nagyobb dokumentumkört, a naplókat és irományokat jelöltünk ki. Tekintettel arra, hogy a teljes anyag több százezer digitalizálandó oldalt jelentett, ezért szűkítettük a feldolgozott

időszakot az 1861 és 1918 közötti évekre. Ezek az évek jelentik a dualizmusnak nevezett történelmi korszak (és közvetlen előzményének) időhatárait, ezáltal a feldolgozott dokumentumok egységet alkotnak. A kiválasztás során messzemenően figyelemmel voltunk az olvasói igényekre is. Ezért maradt ki a feldolgozás első szakaszából a felsőházi irományok mintegy százezer oldalnyi állományrésze (ez ugyanis kevésbé keresett, mint a felsőházi napló).

A képviselőházi naplók és irományok, valamint felsőházi naplók és irományok mennyisége több mint félmillió dokumentumoldalt jelent. Egy-egy oldal pedig kb. 5000 leütést (karaktert) tartalmaz. Az előzetes felmérés azt mutatta, hogy a több százezer oldal újragépelése és a különböző korszakok megfelelő helyesírását alapul vevő lektorálása milliárdos költséget jelentene. Erre természetesen pénzügyi források nem álltak rendelkezésre, de ekkora költség ráfordítása indokolatlan is lett volna a feladat elvégzésére.

A naplók és irományok hitelességének megőrzése a projekt alapvető feltétele volt, ezért döntés született arról, hogy ezen dokumentumok oldalainak eredeti képét meg kell őriznünk. Megkezdődött tehát 1861-től a képviselőházi naplók digitalizálása. 2007 közepére saját erőből, a korábban beszerzett Zeutschel gépen, mintegy 150 000 oldalt digitalizáltunk. A korábbi tájékoztatási tapasztalatok és felhasználói igények is felvetették annak szükségességét, hogy jó lenne olyan adatbázist építeni a digitalizált dokumentumokból, amelyben a hiteles szöveget tartalmazó képek megtekinthetősége mellett biztosított a teljes szövegű visszakeresés is. Végül az alkalmazott eljárás az ún. kétrétegű pdf.-gyártás lett. A felső – látható – réteg az eredeti dokumentumoldal jó minőségű fekete-fehér digitális képe. Az alsó – mögöttes, az olvasó számára láthatatlan – réteg pedig ugyanezen oldal optikai karakterfelismerő (OCR) programmal feldolgozott szövege. Ez a technológia egyesíti a képként vagy szöveggént digitalizált dokumentumállományok előnyeit. Az egyik feldolgozási móddal csökkenti a másik feldolgozási mód hiányosságait. A létrehozott elektronikus dokumentumok az eredetiek hű másai, tehát az olvasó számára információ nem vesz el, tökéletes példányt lát. Ugyanakkor az optikai karakterfelismerés során létrehozott szövegben keresni, a találatot megjeleníteni, sőt a kijelölt szöveget átemelni is egyszerűen és könnyen lehet. Azonban az optikai karakterfelismerés nem száz százalékos pontosságú, tehát az így kapott szövegben hibák lehetnek, ezt kompenzálja a dokumentumokról készült kép.

Már az adatbázis tervezésekor egyértelmű igényként fogalmazódott meg, hogy annak interneten elérhetőnek kell lennie.

Az irományok digitalizálásában és az adatbázis létrehozásában az Arcanum Kft., az adatbázis dizájnjának megtervezésében az RBL Marketing Kft. vett részt.

Táblázat a dokumentumokról

	Országgyűlési nyomtatványok			Egyéb dokumentumok			
Képviselőház	Naplók	Irományok	Jegyzőkönyvek	Mutató	Házsza-bály	Almanach	Lakcím-jegyzék
Főrendiház/Felsőház	Naplók	Irományok	Jegyzőkönyvek	Mutató	Házsza-bály	Almanach	Lakcím-jegyzék
Delegáció	Naplók	Irományok	Jegyzőkönyvek	Mutató	Ügyrend		

Az előző táblázatból jól látható, hogy napjainkig a digitalizálás során milyen dokumentumtípusok készültek el és váltak hozzáférhetővé az interneten.

Az Országgyűlési dokumentumok adatbázis használatának bemutatása

Az adatbázis használata átlagos számítógépes ismeretekkel és keresési gyakorlattal nem jelent problémát. Természetesen különböző keresési stratégiák építhetők fel. Az adatbázis összes funkciójának bemutatása szétfeszítené ennek a cikknek a kereteit, ezért csak a főbb funkciókat mutatom be. Az adatbázis háromféle felhasználást tesz lehetővé.

1. Lehetőség van a digitalizált naplók és irományok „könyvszerű” megtekintésére. A „Keresés a dokumentumokban” gombra kattintás után egy új keresőfelület nyílik meg. A kettéosztott lap alsó felében találhatóak a kötetekről készült képek. Itt a hagyományos használathoz hasonlóan lehet a köteteket végiglapozni (böngészni), elejétől a végéig vagy tetszés szerint válogatva az oldalak között. A kiválasztott oldal pedig kinyomtatható.
2. Lehetőség van a mutatókötetekben¹ való keresésre („Keresés a naplómutatókban”). Begépelésre kerültek a korabeli naplómutató kötetek. Ezzel lehetővé vált, hogy a név- és tárgymutató tételeihez hozzárendelődjenek a dokumentumok megfelelő oldalainak digitális képei. A mutatókötetek adataira támaszkodva történő keresés biztosítja mindazon lehetőségeket, amik korábban, az eredeti dokumentumok használata során az olvasók és kutatók rendelkezésére álltak. Ez a funkció azonban komoly többletlehetőséget is nyújt a kereséshez. A két részre osztott keresőfelület alsó felén lehet a naplókötetekben „böngészni”. Tehát kötetről kötetre haladva, a betűrend alapján tájékozódhatunk a különböző témák között.
3. A keresést további három funkció segíti:
A keresőszavak szerinti,
tárgyszavak szerinti és
ciklusok szerinti keresés.
A **keresőszavak** használata esetében a mutatókötetben előforduló bármely szóra kereshetünk. Ennek azért van különös jelentősége, mert a mutatókötetek előre megkonstruált tárgyszavakkal dolgoznak. Például ilyen a következő tárgyszó: „háznagy jelentése”. Ennél a példánál maradva, a tárgyszóban szereplő mindkét kifejezésre kereshetünk külön-külön is. Találatot fogunk kapni a „háznagy” (69 találat) és a „jelentése” (716 találat) kifejezésekre is, ha azokra külön-külön keresünk is. Természetesen az adatbázisokban álta-

¹ A naplómutatók által feldolgozott adattömeget jól jellemzi Endrődi Sándornak, a képviselőház naplószerkesztője előszavának részlete, melyet az 1861–1892-es első kötethez írt: „Az országgyűlés képviselőházának naplói 1861-től a most folyó országgyűlés kezdetéig 151, irományai pedig 189, együttesen tehát 340 kötetre rúgnak. Egész könyvtár, tömérdek anyag, rengeteg tárgy nagyraktára, mely azonban egy összesítő index hijával eddigelé jóformán hozzáférhetetlen volt. Ennek a munkának az a célja, hogy hozzáférhetővé tegye a nagyszámú kötetek anyagalmazát s elkalauzolja a keresőt az évtizedek során át összetorlódott tárgyak szövevényei közt.”

lánosan használatos „csonkolásokra”, illetve a keresésből egyes betűk kihagyására is mód van.

A **tárgyszavak** szerinti keresésnél elsősorban a teljes tárgyszóra való keresés biztosított. A mutatókötetek készítői által megkonstruált tárgyszavak listáját az index tartalmazza. Az előző példánál maradva, ha a háznagy jelentéseit keressük, akkor célszerű az előre megkonstruált (és az index által felkínált) tárgyszót, a „háznagy jelentése” használni a keresés során. Ebben az esetben 10 találatot fogunk kapni. Ezek a találatok pontosan az általunk keresett témával, a háznagyok jelentésével foglalkoznak.

A **ciklusok** szerinti keresés lehetősége is adott, tehát megvizsgálhatjuk, hogy különböző parlamenti ciklusokban (időszakokban) milyen tárgyszavakat, milyen témákat dolgoztak fel a mutatókötetekben. Azonban az igazi jelentősége a ciklusok szerinti keresés lehetőségének az, hogy szűkítő feltételként alkalmazhatjuk. Az előbbi példánál maradva, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy 1931–1936-os ciklusban volt-e háznagy jelentés, akkor a keresés során két elemre kereshetünk egyszerre. A Tárgyszó mezőben „háznagy jelentése”, a ciklus mezőben pedig „*-1931” (a* jel alkalmazása „kiváltja” a gondolatjel előtt szereplő betűket, tehát a kn² és fn³ rövidítéseket). A keresést lefuttatva két találatot kapunk. A találatok szerint a képviselőházban és a felsőházban is foglalkoztak a háznagy jelentésével az 1931–1936-os ciklusban.

4. Lehetőség van a dokumentumok szövegében való keresésre is. Ez a lehetőség nagyságrendekkel növeli a keresés hatékonyságát. Hiszen az összes dokumentum teljes szövegében szabadszavasan kereshetünk. A keresés alapjául szolgáló szöveg az optikai karakterfelismerés (OCR) eredményeként jött létre, a feldolgozás pontossága kb. 98–99 százalékos. A naplók és irományok teljes szövegében való keresés valóban forradalmasítja az ezen dokumentumokban történő kutatás hatékonyságát, hiszen sokkal differenciáltabban kereshetünk, mintha a mutatókötetekre támaszkodnánk segédeszközként. Természetesen az ilyen irdatlan adatmennyiségben történő keresés során hatalmas találati halmazokat kaphatunk. Például a „jegyző” szóra keresve 48 552 találatot, a vasút szóra keresve 22 466 találatot kapunk. Szükséges tehát, hogy különböző szűkítő feltételeket is lehessen alkalmazni. Természetesen lehetőség van szavak összekapcsolására a keresés során. Például, ha a „vasút” kifejezést a „Pécs” szóval összekapcsoljuk a keresés során, akkor 523 olyan találatot kapunk, amelyben a vasút és a Pécs kifejezés egy dokumentumoldalon szerepel. Ez természetesen még mindig nagy találati halmazt jelent, ezért van jelentősége a további szűkítési lehetőségeknek. A következő kereső ablakok: dokumentumazonosító, az ülésnap és irományszám, illetve az oldalszám, ezek kitöltésével különböző szempontok szerint pontosíthatjuk a találati halmazokat.

Ha az adatbázis használata során további információra van szükség, akkor az Országgyűlési Könyvtár tájékoztató munkatársai készséggel nyújtanak segítséget.

2 kn = képviselőházi napló.

3 fn = felsőházi/főrendiházi napló

(Közvetlenül az *mpgy@ogyk.hu* e-mail címen is felvehető a kapcsolat.) Itt kell megjegyezni, hogy a kutatók számára kifejlesztettük az adatbázis lokális (csak a könyvtárban használható) verzióját is, ami további funkciókat is tartalmaz az internetes verzióhoz képest.

Az adatbázis fizikai jellemzői is lenyűgözők. A feldolgozott időszak 769 kötetének 312 670 oldalán több mint egymilliárd leütés (karakter) található. Ez azt jelenti, hogy az adatbázisban több mint százmillió szó vált visszakereshetővé. Ha a 769 kötetet egymásra helyeznénk és így egy oszlopot alkotnánk, akkor a Parlament kupolája csúcsának belmagasságát (27 méter) elérné.

A sajtóbemutató és a jövő

Szili Katalin házelnök az adatbázis sajtóbemutatóján az Országgyűlési Könyvtár szempontjából történelmi léptékűnek nevezte az elvégzett munkát. Kiemelte, hogy az interneten való közzététel időben és térben kitágítja a tudományos vagy egyéb célú hozzáférést a dokumentumokhoz, hiszen napi 24 órában, Magyarországon és határainkon túl – így az egykori Ausztria–Magyarország területén létrejött államokban is – könnyen elérhetővé váltak. A projekt külön érdemének tartotta, hogy olyan megoldást választott a könyvtár, ami a nemzetközi összehasonlításban is az élvonalhoz tartozik, és a feldolgozott dokumentumtömeghez képest költségkímélő, takarékos eljárás volt.

Az adatbázist szakmai szempontból Reisz T. Csaba, a Magyar Országos Levéltár főigazgató-helyettese mutatta be a sajtó képviselői számára. (Előadásának vázlata olvasható az Országgyűlési Könyvtár honlapján.)

Szili Katalin a sajtóbemutató lezárásként fontosnak és szükségesnek tartotta a Magyar parlamenti gyűjtemény digitalizálásának folytatását, a projekt megvalósítását támogatásáról biztosította. Az adatbázis ettől az időponttól a <http://mpgy.ogyk.hu> url-címen megtekinthető.

A sajtóbemutató másnapján 566 alkalommal léptek be az adatbázisba.

Redl Károly

Nyitva lenni, vagy nem lenni

A nyitva tartási napok éves számának alakulása a városi könyvtárak körében

A könyvtárfejlesztés stratégiai céljai közt a második pont foglalkozik a hozzáférés növelésével. A külföldi trenddel összhangban a hozzáférés növelésének folyamatos elsősége a hazai könyvtárfejlesztési szemléletet is meg kell, hogy határozza. Ennek szellemében fogalmazódott meg a már hivatkozott pontban a stratégiai cél, vagyis, hogy *„a könyvtár a használó központúság szellemében a lakóhelytől, településtípustól, könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül biztosítson hozzáférést ezen információkhoz és adatokhoz, valamint a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez.”*¹

A hozzáférés szélesítése elsősorban technikai, technológiai fejlesztések révén valósulhat meg. Ennek keretében olyan szolgáltató könyvtárak működtethetőek, amelyek 24 órában képesek elektronikus hozzáférést biztosítani a könyvtári információkhoz és a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez.

A használói igények átalakulását mindnyájan érezzük. A távhasználatok száma erőteljesen növekszik, miközben a technológiai lehetőségek kihasználása még sem a könyvtárak, sem a felhasználók oldaláról meg sem közelíti a ma ismert műszaki színvonal kínálta optimumot. Ezért könnyedén prognosztizálható a további fejlődés ezen a téren. Az elektronikus hozzáférés szélesedése azonban nem váltja ki és nem is szünteti meg a személyes hozzáférés lehetőségének igénylését, a kizárólag ebben a formában biztosítható szolgáltatások működtetésének fontosságát. Sőt! Akinek a későbbiekben nem elég, vagy nem megfelelő a távhasználat kínálta lehetőség, véleményem szerint, annak éppen még elemibb igénye lesz a személyes könyvtárhasználat lehetőségére, a könyvtár teljességének – beleértve a könyvtárost, a fizikai teret, a gyűjteményt és a technikai, technológiai eszközöket is – használatára. Mivel minden szolgáltatás és minden tartalom nem is ültethető át elektronikus felületre, ezért a személyes hozzáférés „korlátlanlansága” vagy éppen „korlátozottsága” a könyvtárral kapcsolatos komfortérzést alapvetően befolyásolja. A könyvtári nyitva tartás tehát továbbra is meghatározó elem lesz abban a struktúrában, mellyel a könyvtár a felhasználó rendelkezésére áll.

A könyvtári statisztika a nyitva tartási idő heti óraszámát régóta figyelemmel kíséri. Ez azonban nem ad árnyalt képet a hozzáférés helyzetéről. Ugyanis mindnyájan tapasztaljuk, ha máshonnan nem is, a KATALIST híradásaiból, hogy a könyvtárak nyári szünet, átépítés, szabadság vagy éppen egyéb okok miatt rövidebb-hosszabb időre bizony gyakran bezárnak. Tehát elvben lehet akár heti negy-

¹ Portál program – A könyvtárügy stratégiája 2008–2013. Forrás: www.ki.oszk.hu; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 1. sz. 15. p.

ven órát is nyitva a könyvtár, ha a gyakorlatban a felhasználó zárt kapukat talál. Ezért a heti óraszám figyelése mellett a tárgyévben ténylegesen nyitva tartott napok száma lehet az az adat, amelyet érdemes megvizsgálnunk, ha a könyvtárak nyitva tartásának kérdéseit boncolgatjuk. Ezt az adatot a statisztika 2006 óta rögzíti, azaz megvan a forrás, ami vizsgálódásunk alapját képezi.

Azonban fontos megjegyezni, hogy az adatokkal óvatosan kell bánni! Az egyedi értékek mögött egyedi, megmagyarázható esetek húzódnak meg, sőt előfordulhatnak esetleges adatközlési hibák is. A statisztikai adatok mechanikus felhasználása, fókuszba állítása tehát még nem jogosít fel komolyabb következtetések levonására. Jelzésnek, figyelemkeltésnek tekinthető mindaz, amit pillanatnyilag felvázolni lehetséges. A célom is ez. Vagyis hogy a könyvtárak vezetői – az adatok alapján, a stratégiai cél teljesülésének érdekében – kiemelten foglalkozzanak saját intézményük nyitva tartásának helyzetével, további lehetőségeivel, ezen belül az éves nyitva tartási napok számával.

Vizsgálódásom most a települési könyvtári körre, ezen belül is a városi könyvtárakra terjed ki. Ez pillanatnyilag szám szerint 307 könyvtár². Lássuk, hogy miről is beszélnek az ő esetükben a számok.

Egy évben 365 nap van. Ebből levonva a vasárnapokat, a szabadnapokat és az ünnepnapokat megkapjuk a munkanapok számát, ami 2006-ban 252, 2007-ben pedig 251 volt. Ha tehát egy könyvtár heti öt napos nyitva tartással bír, és két napon van zárva (a vasárnap mellett szombaton, vagy valamely egyéb munkanapon), akkor elvileg a lehetséges napok 69 százalékban, azaz 251-252 napon kellett az elmúlt két évben nyitva tartania.

A továbbiakban ezt az értéket, vagyis a 251 és 252 napot tekintettem 100 százalékknak, és ehhez viszonyítottam a könyvtárak tényleges nyitva tartási napjainak számát. A kapott értékeket három kategóriába soroltam.

- **Alacsony** besorolást kaptak azok a könyvtárak, amelyek nyitva tartási napjainak száma nem érte el a 85 százalékos értéket, azaz a 214 napot. Esetükben a heti két zárva tartási napon kívül további legalább 38 munkanapon volt zárva a könyvtár az év során. Mivel egy hónap átlagos munkanapjainak száma 21, ezért az ő esetükben minimum két, de lehet, hogy ettől is több hónapnyi további zárva tartásról kell, hogy beszéljünk. Ennek oka mindenképpen egyedileg vizsgálendő, lehet, hogy esetenként magyarázható is, de azt azért mindnyájan érezzük, hogy egyedi és különös indok nélkül ilyen mértékben egy települési könyvtár nem zárhatja ki olvasóit.
- **Megfelelő** besorolást kaptak azok a könyvtárak, amelyek nyitva tartási napjainak száma 85–115 százalék közötti értéket ért el. Azaz vagy kicsit kevesebbet, vagy éppen annyit, vagy kicsit többet voltak nyitva, mint az egyébként 100 százalékknak vett heti öt munkanap. Ez a kategória azért meglehetősen tág keretet ad, hiszen a kategória szélső értékei között 76 napnyi (3 hónapnyi!) különbség van, mert a kategória tagjai 214 és 290 nap között lehettek nyitva.

² A valamennyi könyvtárat tételesen felvonultató táblázat terjedelmi okok miatt nem kerülhetett bele e cikkbe adatközlésre, de a Könyvtári Intézet honlapján (www.ki.oszk.hu) a teljes anyag hozzáférhető.

- **Magas** besorolást kaptak azok a könyvtárak, amelyek nyitva tartási napjainak száma a 115 százalékos értéket meghaladta. Ők egy évben több mint 290 napot voltak nyitva. Ez csak heti 6 napos, bezárás nélküli, szinte folyamatos nyitva tartással érhető el.

Mindezek alapján milyen megállapítások tehetők?

A 2007-es adatokat szemlélve az összesen 307 városi (megyei) könyvtárból 44 volt az, melynek nyitva tartási ideje – nem munkaórában, hanem az éves nyitva tartási napok számát tekintve! – a fenti felosztás alapján alacsonynak tekinthető.

Mit is jelent ez? 44 olyan városi könyvtárat, ahol a heti két zárva tartási napon kívül további, legalább 38 munkanapon volt zárva a könyvtár az év során. Mivel egy hónap átlagos munkanapjainak száma 21, ezért az ő esetükben minimum két, de lehet, hogy ettől is több hónapnyi további zárva tartásról kell, hogy beszéljünk. Ennek oka mindenképpen egyedileg vizsgálendő, de indok nélkül ilyen mértékben egy települési könyvtár nem zárhatja ki olvasóit. Ráadásul 2006-ban még csak 32 könyvtár tartozott ebbe a kategóriába, 2007-ben pedig 44, azaz ez a tendencia ebből a szempontból egyáltalán nem megnyugtató.

Természetesen meghúzhatnánk egy kicsit magasabb mércével is a minimális nyitva tartási napok számának határát. Ha azt mondanánk, hogy a heti két (egy munkaszüneti nap és egy szabadnap) zárva tartó napon, valamint az ünnepnapokon kívül a könyvtár maximum még 21 munkanapot – azaz egy hónapot – lehesen egy évben zárva, akkor az éves nyitva tartásnak el kéne érnie a 91,7 százalékot. Ennek a magasabb kritériumnak azonban már 83 könyvtár nem tudna megfelelni a 2007-es adatok alapján.

Szerencsére azért jó példát is bőven látunk. A 307-ből 49 olyan könyvtár van, amelyik magas besorolási értéket kapott, azaz a heti két zárva tartó naphoz számolt értékhez (252, illetve 251 munkanap) képest legalább 38 nappal, azaz majdnem kéthónapnyi munkanappal többet volt nyitva.

A nagy többség (307 könyvtárból 214) a jelzett felosztás alapján a megfelelő kategóriába került. Ez öröndetes, bár ahogy már jeleztem, a kategórián belül azért markáns a különbség az alsó és a felső értékek között. Azon könyvtárak esetében ahol 93-95 százalék alatti a teljesítés, mindenképpen érdemes megvizsgálni az okokat és a lehetőségeket az érték növelésére.

Ha valamennyi adatot egybevetve nézzük a szélső értékeket, akkor egészen elképesztő különbséget látunk, hiszen köztük 91,7 százalékos eltérés van. A legalacsonyabb érték ugyanis 40,2 százalék, ami 101 munkanapnak, azaz tisztán csak mintegy 5 hónapnyi nyitva tartásnak felel meg; míg a legmagasabb érték 131,9 százalék, ami 331 munkanapnak számít. Ez utóbbi esetben a könyvtár a szabadnapokon is nyitva kellett, hogy legyen, sőt még további 28 munkaszüneti napon is, és kizárólag csak a további munkaszüneti napokon lehetett zárva, ha – és egyben remélve – pontos volt az adatközlés.

Ha a könyvtárak között a megyei könyvtárakat külön is vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy 2007-ben közöttük is meglehetősen nagy volt a különbség, hiszen az értékek 90,0 százaléktól 119,1 százalékig mutatkoznak. (Debrecenben az új könyvtár építése, az átköltözés miatt volt huzamosabb bezárás, ezért nem számolunk az ő adatával!) Azaz a legkevesebbet és a legtöbbet nyitva tartó megyei könyvtár között 73 nyitva tartott nap különbség volt 2007-ben. Ez bizony bő két hónap.

Nos, e rövid áttekintés talán segíti és ösztönzi a könyvtárak vezetőit, hogy sok szempont mellett az éves nyitva tartási napok számának vonatkozásában is értékeljék önmagukat. Tudjuk, hogy árnyalná a képet, ha nemcsak a napok számát, hanem a tényleges nyitvatartási órák számát is figyelembe vennénk, hiszen egy nyitva tartási napnak számít az is, ha csak egy órát, de az is, ha 10 vagy 12 órát van a könyvtár nyitva. Azaz lehet kevesebb napon több órát nyitva tartani és lehet több napon kevesebbet. A heti nyitva tartási órák számát a statisztika rögzíti is, de a Könyvtári Intézet azzal az információval már nem bír, hogy az egyes könyvtárak esetében pontosan mely napok is estek ki, vagy éppen tartoztak bele a nyitvatartási napnak közölt halmazba, és azokra pontosan hány nyitva tartási óra esett. Ezért is hangsúlyozzuk, hogy a cikk célja csupán a figyelemfelkeltés és az önértékelésre biztatás, nem pedig az értékelés elvégzése! És harmadik célként az önellenzést is meg kell jelölnünk, hiszen a statisztikai adatközlés során előfordulhat, hogy téves szám került a nyilvántartásba. Ha valaki ilyenrel találkozna, köszönettel vesszük, ha pontosítja azt.

Végezetül a terjedelmi korlátok között álljon itt egy kimutatás a legalacsonyabb és a legmagasabb értékeket produkáló könyvtárak köréből.

A legalacsonyabb értékeket elérő városi könyvtárak

Adatszolgáltató városi/megyei könyvtár	Nyitva tartási napok száma 2006-ban	252 naphoz, mint 100%-hoz viszonyított érték 2006-ban	Nyitva tartási napok száma 2007-ben	251 naphoz, mint 100%-hoz viszonyított érték 2007-ben
Tiszavasvári	164	65,1%	101	40,2%
Kerekegyháza	191	75,8%	111	44,2%
Herend	117	46,4%	117	46,6%
Óriszentpéter	185	73,4%	129	51,4%
Gönc	162	64,3%	153	61,0%
Badacsonytomaj	174	69,0%	164	65,3%
Bélapátfalva	114	45,2%	167	66,5%
Nyékkládháza	188	74,6%	172	68,5%
Bábolna	176	69,8%	176	70,1%
Soltvadkert	186	73,8%	177	70,5%

A legmagasabb értékeket elérő városi könyvtárak

Adatszolgáltató városi/megyei könyvtár	Nyitva tartási napok száma 2006-ban	252 naphoz, mint 100%-hoz viszonyított érték 2006-ban	Nyitva tartási napok száma 2007-ben	251 naphoz, mint 100%-hoz viszonyított érték 2007-ben
Szentgotthárd	294	116,7%	331	131,9%
Körösladány	283	112,3%	316	125,9%
Demecser	312	123,8%	312	124,3%
Cigánd	312	123,8%	310	123,5%
Tótkomlós	308	122,2%	308	122,7%

Adatszolgáltató városi/megyei könyvtár	Nyitva tartási napok száma 2006-ban	252 naphoz, mint 100%-hoz viszonyított érték 2006-ban	Nyitva tartási napok száma 2007-ben	251 naphoz, mint 100%-hoz viszonyított érték 2007-ben
Vésztő	305	121,0%	308	122,7%
Szerencs	282	111,9%	308	122,7%
Nyírlugos	305	121,0%	305	121,5%
Szendrő	304	120,6%	303	120,7%
Vámospércs	246	97,6%	303	120,7%
Szombathely megyei	305	121,0%	299	119,1%

Fehér Miklós

„Olvassanak az emberek!”

Ingyenes könyvtárhasználat Balatonfüreden

„Balatonfüred Város Képviselő-testülete 2008. márciusi ülésén döntött arról, hogy a könyvtár beiratkozási díjait eltörli, a kieső bevételi díjakkal csökkenti a Városi Könyvtár költségvetési előirányzatát.”

A száraz hír nagy ívű elgondolást és akaratot takar.

A korábbi években a bevételek növelését helyezte előtérbe az önkormányzat, évről évre növelve az intézményre rótt kötelezettségeket. Egy bizonyos határon túl sem az intézmény, sem a városlakók terhei már nem növelhetők.

A pénz- és bevételközpontú világban a bevételnövelő szándékok a visszajukra fordulhatnak: különösen igaz ez a kulturális intézményekre, a könyvtárakra nézve. Magasabb térítési díjak, belépődíjak esetén esetleg elfogy a szolgáltató közösség.

A kulturális intézmények állami alulfinanszírozását nem képesek ellensúlyozni a saját bevételek, az önkormányzatok áldozatvállalása nélkül több száz intézmény zárhatna be évente.

A balatonfüredi könyvtár esetében is a korábbi bevételnövelő szándékot gondolta át újra az önkormányzat, élén Bóka István polgármesterrel.

Mai, a televízió és a számítógépek uralta világunkban, amikor egyre kevesebb gyermek és felnőtt vesz kezébe könyvet, folyóiratot, létfontosságúak azok a lépések, amelyek segítik, hogy a betű, a könyv mindenki számára elérhető legyen. „Olvassanak az emberek!” – hangzott a végső egyeztető megbeszélésen, a testületi döntés előtt.

Mint a címben is megfogalmazott óhaj tükrözi, a cél: az olvasás elősegítése, a betűk, a könyvek megszerettetése, az olvasási kedv újraélesztése.

2008. április 1-jétől nem kell fizetni azért, ha valaki könyvet vagy folyóiratot szeretne kölcsönözni a füredi könyvtárból.

Vannak értékek, amelyek nem mérhetők pénzzel – ez a gondolat vezette a város elöljáróit döntésük meghozatalakor.

Az olvasók nagy örömmel fogadták a hírt.

Nekünk, könyvtárosoknak gratulálnak, bár az érdem igazából nem a miénk – mi „csak” együtt örülünk az olvasókkal. Javaslatunkra már korábban is voltak kedvezményezettek a könyvtárban a „könyvtári” törvény előírásain kívül is. A város önkormányzati fenntartású intézményeiben dolgozók eddig is ingyen kölcsönözhatték az olvasnivalót.

Az ingyenesség meghirdetése óta – mint az előre várható volt – megnőtt az olvasók érdeklődése a könyvtár iránt.

Áprilistól június végéig (az előző negyedévhez képest) másfélszeresével nőtt a beiratkozók és a kölcsönzött dokumentumok száma.

Olvasóink közel 70 000 kötet könyv, 150-féle folyóirat közül válogathatnak.

Angol, német, holland nyelvű szak- és ismeretterjesztő irodalommal külföldi vendégeinket és a nyelvet tanulókat várjuk. Olvasótermi használatú a Széchenyi István-különgyűjtemény, a könyvtár helyismereti különgyűjteménye.

Helytörténeti Gyűjteményünk több ezer dokumentuma – a Balatonra, Balatonfüredre vonatkozó könyvek, kéziratok, képeslapok, fotók, aprónyomtatványok stb. – csak helyben használható. A napilapok kivételével minden folyóirat korábbi száma kölcsönözhető. Olvasóink egy alkalommal nyolc darab könyvet kölcsönözhetnek négy hétre, tíz darab folyóiratot egy hétre.

Statisztikai adataink érdekes tendenciát mutatnak (bár nem e cikk feladata a statisztika elemzése, azért elgondolkodtató az eredmény). A 14 éven felüli beiratkozott olvasóink 70 százaléka nő, 30 százaléka férfi. A gyermekeknél ez az arány még nem különbözik ennyire élesen: 57 a lányok, 43 százalék a fiúk aránya.

A fiúk–férfiak olvasási, könyvtárbajárási kedve elveszik valahol... Talán ha „legalább” a könyvtárban nem kell „zsebbe nyúlni” a szolgáltatásért, megjön az olvasási kedv is... Bár a valóság valószínűleg nem ennyire egyszerű.

A helybeli lakosok közül a 41–64 évesek a könyvtár „törzsközönsége”, a legtöbbet kölcsönzők év közben a főiskolások, egyetemisták.

A tanév befejeztével pedig naponta több tucat nyaraló felnőtt és gyermek látogatja meg a könyvtárat, s viszik magukkal a szünidei olvasnivalót. És remélhetőleg viszik magukkal haza a füredi kezdeményezés hírére is, talán más településeket is a folytatásra ösztönözve: *Magyarországon elsőként Balatonfüreden lett ingyenes a könyv- és folyóirat-kölcsönzés.*

Sárköziné Sárovits Hajnalka

* * *

Széles körű felhasználói kedvezmények a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtárban

2008. április 18-ától a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtárba díjmentesen iratkozhat be valamennyi köz- és felsőoktatásban tanuló, illetve mindazok, akik felnőttképzésben vesznek részt, és ezt hitelt érdemlően igazolják. A könyvtárban – a jogszabályban meghatározott kedvezményezett körön túl – ingyenes beiratkozásra jogosultak a pedagógusigazolvánnyal rendelkezők, a rokkantnyugdíjasok, valamint a fogyatékkal élők.

A döntést több tényező indokolta. Egyfelől az intézmény a látogatottságát kívánja növelni, hiszen hosszú stagnálás után, az idei évtől rendeződtek a beszerzési keret szűkösségéből eredő problémák, így elérkezettnek látja az időt arra, hogy a szegényes újdonságkínálatból eredő lemorzsolódást megállítsa, illetve kompenzálja. A megcélzott olvasói réteg a fiatalok, azok, akik *legalább* tanulmányi célokból használják, használnák a könyvtárat.

A „piacszerzési” törekvés mellett elvi okai is vannak a változtatásnak. A könyvtár középtávú stratégiája arra irányul, hogy korszerű közösségi és tudásközponttá váljon, és ennek megteremtéséhez előzetes gesztusnak szán különböző felhasználói „kényeztetéseket”, mint a már jelenleg is működő ingyenes internethasználat, vagy a wifi-szolgáltatás.

Nyilvánvaló, hogy a korszerű, hosszabb távon életképes és népszerű intézmény megteremtéséhez számos komoly változtatást kell az elkövetkező időszakban véghezvinni. „Nyilvános könyvraktárból” közösségi, kulturális és információs térré kell válnia, ahová a szolgáltatásokért, de akár önmagáért az „ottlétért” is érdemes bemenni, a széles körű távoli használati lehetőségek mellett. Ehhez számos falat le kell bontanunk a gyakorlatban is, hiszen más teret, más megjelenést, elhelyezési körülményt igényel a mai kor felhasználója. „Lelki” falakat is le kell bontani, hogy át tudjunk lépni saját „szakmai árnyékunkon”. A változási igény tehát egyaránt érinti a szervezeti struktúrát, a szakmai felfogást, a szolgáltatásokat és a felhasználói kommunikációt. Ez utóbbinak is része az új kedvezménycsomag.

Az új használati szabályzat egyébként rendezi a külföldiek könyvtári tagságának feltételrendszerét is, némi disztinkciót téve az európai uniós és EU-n kívüli állampolgárok között.

Horváth Sándor Domonkos

Amit a könyvtáros tud...

A könyvtáros és az akadémiai írástudás

Előző dolgozatomban a műfajok fontossága kapcsán már említettem az akadémiai írástudás kérdését és annak másodlagos, sőt – sokak szerint – harmadlagos jellegét.¹ Ezzel kapcsolatban meg kell ismételnem, hogy az akadémiai írástudás a tudományos írás és olvasás ismereteit, készségeit, képességeit foglalja magában. Ne felejtjük el azt sem, hogy az akadémiai írástudás az információs műveltség kontextusába illeszkedik. Ezek között az ismeretek és készségek között van több olyan is, amellyel rendelkezik a könyvtáros, bár maga sincsen tisztában vele, milyen fontos készségek ezek egy egyetemi hallgató, oktató vagy kutató számára. Amit tehát a könyvtáros tud, az mások számára egyáltalán nem olyan kézenfekvő. Mindezt még sok egyetemi polgárnak el kell sajátítania.

Tudnunk kell például, miként hivatkozunk elektronikus dokumentumokra. Erre vonatkozóan minden fontos tudnivaló megtalálható Pálfi Éva dolgozatában², amelyet persze ismernie kellene minden szakdolgozónak és minden tudományos írás szerzőjének.

Ugyanakkor nem csak elektronikus dokumentumokra hivatkozunk. Bár tudományterületenként eltérő módon, de egyre inkább növekszik az igény arra, hogy az oktatók és kutatók külföldön, nemzetközi folyóiratokban publikáljanak, legyen szó elektronikus vagy papíralapú folyóiratokról. A cikkek írása közben időről-időre felmerül, hogy az adott folyóiratban előírják egy-egy meghatározott stílus előírásainak követését. A két legismertebb hivatkozási stílus az *MLA* (The Modern Language Association of America) és az *APA* (The American Psychological Association) kézikönyveiben található meg. Ezek a nyomtatott kézikönyvek és legújabb kiadásaik viszonylag kevés hazai könyvtárban lelhetők fel, viszont használhatjuk az interneten, ingyenesen elérhető forrásokat.³ Megint ki más lehetne, mint a könyvtáros, aki ezt tudja?

Ismét utalnom kell korábbi írásomra, hiszen ott az információs műveltség és a referálás kapcsolatáról szóltam. A referálás mostani témánk szempontjából is fontos. A tudományos folyóiratok gyakran megkövetelik szerzőiktől, hogy cikkeik mellé autoreferátumot készítsenek. Ez is számos olyan ismeretet tételezne fel, amit – legalábbis részben – a könyvtárosképzésben megkapunk.

Sokan vannak azon a véleményen, hogy nem szükséges tudnunk, miként végzi tevékenységét a referáló, elég, ha a referátum megfelel a neki szánt funkcióknak. A referátumok gyakran nem megfelelő minősége azonban vizsgálódásra készlet. A referálás folyamatának feltárása ugyan nem fog automatikusan jobb referátumok elkészítéséhez vezetni, de tudnunk kell, hogy a referálás tanulható és tanulandó tevékenységek sora. Ez annak ellenére így van, hogy rendszerint valamely szervezet, intézmény megbízásából készítünk referátumokat. Hogy miként végezzük munkákat, arra nézve sokszor csak szóbeli, informális eligazítást adnak.⁴

Ha mégis rendelkezésre állnak referálási útmutatók, ezek az útmutatót kibocsátó szervezettől függenek, és igen változó lehet a minőségük⁵; ráadásul elsősorban a jól mérhető jellemzőket írják elő konkrétan. Ilyen mindenekelőtt a referátum terjedelme, de ide sorolható általánosságban vett tartalma, a nyelvtani szabályok betartása és a bekezdésekre tagolás szükségessége vagy annak elvetése.⁶

Emellett el kell mondanunk azt is, hogy a referálás kevésbé szabványosított, mint számos, a könyvtárakhoz kötődő tevékenység, aminek fő oka, hogy a referálást jelentős részben nem könyvtárak, hanem kiadók végzik.⁷

Itt kell utalnom arra, hogy az a – viszonylag széles körben elterjedt – vélekedés, hogy a referálás művészet, nemcsak túlzás, hanem némi értelmezési pontatlanság következtében jött létre. A referálást ugyanis mindenekelőtt Edward Cramm könyvének címe nyomán szokták művészetnek tekinteni. A *The art of abstracting* címben⁸ az *art* szó azonban ebben a szövegösszefüggésben nem annyira művészetet, mint kézművességet jelent.

Nem művészet tehát, de a referálást mégis tanulni kell. Az a tradicionális vélemény ugyanis, miszerint minden szakember tárgyismereténél fogva tud referátumot írni, aligha tartható, bármennyire hozzátartozik is a tudományos munka hétköznapijához. A referálással szemben ugyanis szakmai és társadalmi követelmények fogalmazódnak meg. Ezek meghatározzák azt, hogy referálóként személyek meghatározott köre működhet, nevezetesen olyan személyeké, akiket speciálisan erre felkészítettek, megfelelő ismeretekkel és készségekkel rendelkeznek.⁹

Számos folyóirat kér kulcsszavakat is a cikkekhez. Itt is mondhatnánk, hogy a könyvtáros már mindent tud, hiszen tanult tartalmi feltárást. Ez igaz is, mindazonáltal érdemes egy kicsit elidőznünk itt, és James Hartley¹⁰ és szerzőtársa¹¹ néhány tanácsát is megfogadnunk.

- Ne használjunk túl általános kifejezéseket, és ne ismételjük meg a címben szereplő kulcsszavakat!
- Kerüljük a rövidítések használatát!
- Személynevek csak akkor szerepeljenek kulcsszóként, ha azok a terminus részei!
- Ha valaminek az elnevezésére több eltérő terminus létezik, vagy ilyet korábban használtak, tüntessük fel az alternatív elnevezéseket is!

Hogy mire jók a kulcsszavak, azt mi, könyvtárosok jól tudjuk. Érdemes viszont felhasználóinkat arra emlékeztetni, hogy a folyóiratokban közölt kulcsszavakat a webes keresésekben is jól használhatják.

Mindez jól beleilleszthető az információs műveltség kontextusába. A könyvtáros rendelkezik információs műveltséggel, vagy legalábbis nagyobb az iránta való fogékonysága, érzékenysége, hiszen a felhasználóképzésnek vannak hagyományai. Igaz, a felhasználóképzés elsősorban a felsőoktatási könyvtárak felhasználóinak képzését jelenti, és a könyvtárosoknak sokat kellett és kell harcolniuk azért, hogy ez valóban beépüljön az oktatásba. Mindenesetre a képzésben találkoznak vele, ahogyan az információs műveltség oktatása is megjelent az alapképzésben. Jómagam egyelőre egy minimális programot valósítok meg ezen a téren. Ennek keretében a hallgatók megismerhetik az információs műveltség definícióját, viszonyát az írástudáshoz, funkcionális írástudáshoz, a digitális írástudáshoz. A hallgatók megtudhatják, mi is teszi szükségessé, hogy a felhasználóképzés ed-

digi keretein túl terjedő információs műveltségről beszéljünk, és szükségességével számoljunk.

Az információs műveltség kérdése mostanában talán több figyelmet kap. Olvashatunk arról, hogy fontos részévé kell válnia a kompetencia-alapú tanárképzésnek úgy, hogy a tanárjelöltek tudása, attitűdjei és képességei között ott kell lennie az információs igények megfogalmazásának, az információ kritikus értékelésének, továbbá az információs intézményrendszer ismeretének és a vele kapcsolatos véleményalkotásnak.¹²

Egy brit tanulmányról szóló híradás¹³ nyomán nemrégiben olvashattunk arról, hogy a bennünket mind nagyobb mértékben elárasztó elektronikus információt egyre kevésbé vagyunk képesek feldolgozni, amely jelenség különösen igaz a fiatalokra. A veszély főként az 1993 után született, Google-generációnak mondott csoportot fenyegeti. Nekik ezért információs műveltségre van szükségük. Ez a generáció kevés segítséget kap a lassúbb információáramláson szocializálódott, így az alaposabb kereséshez szokott idősebb nemzedékektől, amelyek kevésbé élnek az újabb információs források és technikák adta lehetőségekkel. Lehet, hogy a két generáció között a könyvtárosok jelenthetik a kapcsolatot? – kérdezi ennek kapcsán Mikulás Gábor.¹⁴

JEGYZETEK

- 1 Koltay Tibor: Az információs műveltség és a referálás. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2008. 3. sz., 29-31. p.
- 2 Pálfi Éva: Hogyan hivatkozzunk az elektronikus forrásokra? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1999. 8. sz., 322-327. p.
- 3 Lásd még Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális. Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához. Budapest: Typotex, 2007. <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10095/>
- 4 Fidel, R.: The possible effect of abstracting guidelines on retrieval performance of free-text searching. = Information Processing and Management, Vol. 22, 1986, No. 4, 309–316. p.
- 5 Endres-Niggemeyer, B.: A procedural model of an abstractor at work. = International Forum of Information and Documentation, Vol. 15, 1990, No. 4, 3–15. p.
- 6 Armstrong, C. J.–Wheatley, A: Writing abstracts for online databases: results of an investigation of database producers' guidelines. = Program, Vol. 32, 1998, No. 4, 359–371. p.
- 7 Fattahi R: Library cataloging and abstracting and indexing services: reconciliation of principles in the online environment? = Library Review, Vol. 47, 1999, No. 4, 211–216. p.
- 8 Cremmins, E. T.: The art of abstracting. Philadelphia, ISI Press, 1982.
- 9 Koltay Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata. Budapest, Könyvtári Intézet, 2003. 80 p.
- 10 Hartley pszichológus, akinek a nevét elsősorban a strukturált referátumokkal kapcsolatos vizsgálatai alapján (például Hartley, J.: Is it appropriate to use structural abstracts in non-medical science journals. = Journal of Information Science, Vol. 24, 1997, No. 5, 359–364. p.)

- 11 Hartley, J.–Kostoff, R. N.: How Useful are ‘Key Words’ in Scientific Journals? = Journal of Information Science, Vol. 29, 2003, No. 5, 433-438 p.
- 12 Falus Iván–Kotschy Beáta: Kompetencia alapú tanárképzés : divatos jelszó vagy a megújulás eszköze? = Pedagógusképzés, 2006. 3-4. sz., 67–75. p.
- 13 Peter Williams: The research skills killer. Widening access to technology has not improved the information literacy of young people. *Information World Review*, 04 Feb 2008. <http://www.iwr.co.uk/information-world-review/comment/2208977/research-skills-killer-3780710>
- 14 Nem nő az interneteléréssel a keresési és értelmezési képesség – van-e megfelelő oktató? KIT – Könyvtár–Információ–Társadalom (2008/9., febr. 27.) <http://www.kithirlevel.hu/index.php?oldal=cikk&c=7993>

Koltay Tibor

Vajdaság magyar könyvtárügye

A magyarság mint kisebbség

A kisebbségben élő magyarságnak számolnia kell a nyelvi és kulturális különbözőségeiből eredő hátrányokkal. A kisebbségben élők az ország többségével szemben egy másik kultúrát, nyelvet, mentalitást stb. jelentenek. Ez a másság sokszor vezet társadalmi hátrányokhoz és a többségi nemzet ellenszenvéhez.

A könyvtár szerepe, hogy az adott kultúrkört jelentő dokumentumokat megfelelő mennyiségben és minőségben szolgáltatni tudja. Ezzel a többségi állam azt is kifejezné, hogy nem tekinti alacsonyabb rendűnek a másik etnikum tagjait, a könyvtár pedig a kulturális önazonosságuk megteremtésének–megtartásának szolgálatába állhat. A saját kultúra megismertetésén keresztül erősödik az azonosságtudat és gyengül a kisebbségi létből fakadó hátrányosság érzete. Ha a nemzeti identitásuk nem szenved csorbát, a magyarság kisebbségi csoportjai kultúráját, hagyományait, szokásait megtartva tudnak az adott többségi társadalomba beilleszkedni, annak tevékeny részesévé válni. Kisebbségben csak az erős nemzeti identitással rendelkező egyének maradnak meg magyarnak, és lesznek magyarként az adott többségi társadalom aktív részesei. Ilyen esetben beszélünk **integrációról**.

Van azonban a társadalomba való beilleszkedésnek egy ennél „egyszerűbb” és egészségteleőbb módja: az **asszimiláció**. Asszimiláció esetén az eltérő kultúrájú egyének beilleszkedése nemzeti identitásuk és hagyományaik feladásával, a többségi nemzet kultúrájába való beolvadással történik meg. Az asszimilációs folyamatok leginkább a szórványban, a vegyes házasságban élőkénél jelentkeznek erőteljesebben. Veszélyeztetett rétegek a fiatalabb korosztályok, a diplomások, az urbanizált környezetben élők.

a) Nyelv és oktatás

A kisebbségnek a többségtől eltérő anyanyelve miatt kommunikációs akadályokkal is meg kell küzdenie. Az asszimilációt elősegítő tényező az anyanyelv használatának korlátozása, meghatározott területekre szűkülése. Az anyanyelv-

használat lehetőségének tekintetében a határon túli régiók közül a szerbiai magyarság van a leghátrányosabb helyzetben, mert a magyar nyelv használatának lehetőségei romlottak a '90-es évek elejéhez képest. Az erősen szerb nyelvű környezet és a szerb tanyelvűség pedig akár nyelvcserehez is vezethet. Több anyanyelv-használati szint különböztethető meg a határon túl: vannak akik többségben anyanyelvi környezetben élnek és tanulnak; vannak, akik olyan területen, településen élnek, ahol a szomszédokkal, a játszótéren, óvodában, iskolában, boltban való kommunikációhoz már nélkülözhetetlen a szerb nyelv használata; és vannak olyan, magyarok által csak szórványban lakott régiók, ahol már a társadalom elemi szintjén, a családon belül is két nyelv párhuzamos használata a jellemző. Természetesen ugyanez jellemző a vegyes házasságok esetén is.

A magyar gyerekek mintegy 80 százaléka sajátítja el az elemi tudást anyanyelvén, és körülbelül 20 százaléka tanul végig az állam nyelvén. A csak többségi nyelvű oktatásban való részvétel – ami a szórványban élő kisebbség jellemzője – pedig az asszimiláció útja. 2006-ban még 21 162 magyar nemzetiségű általános iskolás volt, 2008-ban már csak 16 780, tehát a fogyás jelentős mértékű¹. Szerbia kisebbségpolitikája következtében a magyar többségű helyeken ezzel szemben úgy mond, gettósodás figyelhető meg, a kisebbségek mindinkább bezárkóznak, nem tanulnak meg szerbül, s ezáltal gyakran lehetetlenedik el a továbbtanulás és érvényesülés a társadalom magasabb szintjein, ugyanis az anyanyelv csak az alacsonyabb társadalmi státusnak megfelelő iskolázottsági szint eléréséhez, és gyakran már csak a családon, baráti körön belüli kommunikációhoz elegendő. A magyar nyelven érettségizetteknek pedig a magyar nyelvű felsőfokú oktatás hiányával kell szembenézniük. A magyar tanyelvű általános vagy középiskolákból kikerült diákoknak – ha szerb nyelvtudásukat továbbtanuláshoz elégtelennek ítélik meg, és tanulmányaikat magyar nyelven akarják folytatni – beszükülnek a középiskola-, főiskola-, egyetemválasztási lehetőségeik; ha pedig mégis szerb nyelvű oktatási intézményben tanulnak tovább, ott nyelvi hátrányuk következtében gyakran rosszabbul teljesítenek, lemorzsolódnak az előnyösebb helyzetben lévő szerb anyanyelvű társaik mellől.

A vajdasági magyarság értelmiségi rétegét elveszített közösséggé vált, ami a magyar nyelvű kultúra folytonosságát veszélyezteti. A magyarok középiskolai, főiskolai és egyetemi végzettség tekintetében elmaradnak a többségi nemzetől, a vajdasági egyetemi képzésben részt vevő fiatalok csupán hat százaléka magyar nemzetiségű, amely sokkal kisebb, mint a magyar lakosság aránya (14,24%). A Mozaik 2001 nemzetközi ifjúságkutatási vizsgálat eredménye alátámasztja azt a tényt, hogy a magyar fiatalok előbb választják a szakiskolai, illetve szakközépiskolai oktatási rendszerben való részvételt, mint a gimnáziumot², pedig a gimnázium az értelmiség képzésének alapja, hiszen az értelmiség jelenléte egy adott közösségben a közösség kultúrájának éltető ereje, tartópillére.

b) Magyar diplomás szakemberek, tanárok és szakdokumentumok hiánya

A magyar diplomás szakemberek hiánya égető gond. A magyar nyelven előadni tudó tanárok hiányában sokszor a magyar tagozatokon is részlegesen szerb nyelven folyik az oktatás. A magyar értelmiség kiképzéséhez azonban nem csak megfelelő oktatási intézményekre és oktatási rendszerre van szükség. Határon túl hiányzik a magyar nyelvű szakirodalom és tudományos irodalom. Gyakran nélkülözik a

könyvtárak az alapvető kézikönyveket is. Ritka az egy szakterületet magába foglaló magyar nyelvű könyvgyűjtemény, mint például a Vajdasági Magyar Folklórközpont gyűjteménye. Mivel Szerbiában a népkönyvtárak számítógépesítetttsége és az internethez való hozzáférés még csak kisebb mértékben jellemző, így a magyar nyelvű elektronikus dokumentumok elérése és a papíralapú szakirodalomhoz való hozzáférés egyaránt hiányzik. E hiányok miatt pedig a felhasználók szakirányú érdeklődési körüknek megfelelő tudást kényszerűen csak idegen nyelvű dokumentumokból tudnak elsajátítani, így szerb nyelven válnak szakemberré, amely döntő lépésnek számít az asszimiláció felé.

c) A gyermekek olvasóvá nevelése

A gyermekek olvasóvá nevelése manapság mindenütt gondot okoz, viszont határon túl erre még fokozottabban kell figyelmet fordítani, és még nagyobb hangsúlyt fektetni rá. A vajdasági magyar családok jelentős hányada él földművelésből vagy egyéb kétféle munkából, illetve sokszor folytat rohanó életmódot, a kultúrával és az anyanyelv művelésével való foglalatosság pedig kimarad az életükből. Mivel nincs szülői példa, gyakori jelenség, hogy a gyerekek nem olvasnak, és mivel otthon a magyar nyelv egy kevésbé kifinomult változatát, az adott tájegységre és társadalmi rétegre jellemző, gyéresebb szókinccsel élő úgynevezett korlátozott kódot³ használják, nyelvük lassan elkorcsosul, identitástudatuk pedig megromlik.

Az 1993-ban elvégzett kárpátaljai és vajdasági középiskolások olvasási szokásának vizsgálatából⁴, és az 1997-ben, a magyar többségű Zentán, hét középiskolai osztályban elvégzett olvasásvizsgálatból⁵ is egyértelműen kitűnik, hogy a vajdasági középiskolások kedvelt műfajává a lektűr vált, a kortárs magyar irodalom pedig szinte teljesen eltűnt az olvasmányaik közül. Még az értelmiségi családból származó gimnazistákra sem jellemző a minőségi olvasás: az olvasmányaik 51 százaléka kötelező házi olvasmány, a maradék pedig többnyire lektűr, krimi. Csupán 55 százaléka olvas negyedévenként legalább egy könyvet, és 32 százalékauk olvas rendszeresen, ők is inkább már csak azért, hogy szórakozzanak, informálódjanak és kapcsolódjanak, a kétnyelvűség pedig körükben mintegy 20 százaléknyi. A vajdasági Újvidék városban a magyar középiskolások 64 százaléka könyvtári szolgáltatás igénybevétele nélkül végzi tanulmányait (ugyanakkor a magyarországi Hatvanban 89 százalékos volt azok aránya, akik használják a könyvtárat). Leszögezhető tehát, hogy a Délvidéken homályosult el leginkább az irodalmi hagyomány. Hogy miért van ez így? A válasz a határon túl hiányzó intézményi háttér és az oktatási rendszer hiányosságaiban keresendő.

A Vajdaság könyvtárügyi szakmai felügyeletével megbízott könyvtár, az újvidéki Matica Srpska könyvtára (Biblioteka Matica Srpske – 1826-ban, Pesten alapított Szerb Matica tudományos, irodalmi és művészeti társaság könyvtára) évenként elvégzi a közművelődési könyvtárak felmérését⁶, s a 2006-os évre vonatkozó jelentéséből kiderült, hogy Vajdaságban a múlt ezredvégi adatokhoz viszonyítva további romlás tapasztalható, nyilvánvaló a könyvtárhasználók – és azon belül is az olvasó gyermekek – drasztikus fogyása az egész tartomány területén.

Ezért nagyon fontos a határon túli könyvtárosok hozzáállása, hogy író-olvasó találkozók, olvasótáborok, gyermekeket, fiatalokat megcélzó rendezvények szervezésével, és nem utolsósorban kedvességgel, pozitív ráhatással a könyvtárba tud-

ják csalogatni az ifjabb generációkat, de legalábbis megtartani közülük azokat, akik vonzalmat éreznek a könyvek világa iránt. A legkevesebb az lenne, hogy a könyvtárak biztosítsák legalább azon gyermekek számára az általuk kedvelt, illetve számukra hasznos könyveket, akiknek még igényük van rá, ezen felül szükségessé válik a tizenévesek könyv- és könyvtárhasználati igényének felkeltése és az igény kielégítése megfelelő irodalom beszerzése útján.

A határon túli könyvtárhasználók több mint fele gyermek. A magyar ajkú gyerekek kiszolgálásához viszont magyar nyelven beszélő könyvtárosokra van szükség. A magyarul nem beszélő, magyar nyelven feltett kérésüket meg nem értő és ezáltal szolgáltatni sem tudó könyvtáros idegenként hat a magyar anyanyelvű kisgyerekekre (sőt felnőttekre is), és eltántorítja őket a könyvtár-látogatási szándéuktól. Pedig ők lennének a jövő olvasói.

Tehát ahhoz, hogy a nemzeti kultúrát tovább tudjuk adni a következő generációnak, nagyon fontos a magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom jelenléte a határon túli közkönyvtári és iskolai könyvtári állományokban, de ugyanolyan fontos szerepe van a magyar nyelvet értő és magát a magyar irodalomban is kiismerő, ezáltal azt szolgáltatni is tudó, a művelődési életben aktív szerepet vállaló könyvtárosok jelenlétének azokon a településeken, ahol magyarság él.

Az oktatásügynek és az iskolai könyvtáraknak szintén fontos szerep jut az olvasóvá nevelés folyamatában: a külföldi pozitív példákban tanulva a könyvtár eszköz jellegű használatát és az információkeresés tudományát már általános iskolás kortól oktatni lehetne, és ezáltal a gyerekeket önállóan dolgozni tudó, nyílt, érdeklődő emberekké és könyvolvasóvá nevelni. Az iskolai könyvtár talán a legtermészetesebb magasabb szintű társadalmi közeg, ahonnan az anyanyelvápolás, az irodalom és az olvasás szeretete leginkább kialakítható a kisdíákban.

d) Iskolai könyvtárak

Mind a magyar nyelvű oktatás és nyelvművelés, mind a gyermekek olvasóvá nevelése szempontjából fontos szerepet játszanak az iskolai könyvtárak anyanyelvű állományai. Vajdaságban a XXI. században még nem született átfogó felmérés az iskolai könyvtárak magyar nyelvű dokumentumaira vonatkozóan. Szerbia központi könyvtárai az 1994-es új törvény által előírt szakmai ellenőrzéseik végzése során jelentős hiányosságokat tártak fel a könyvtárakban, különösképp az iskolai könyvtárakban: több helyen nem vezetnek leltárkönyvet, hanem füzetekbe írják össze a könyveket; a könyvek elhelyezkedése a polcokon egyáltalán nem egységes, mindig az adott könyvtáros határozza meg, milyen rendszert kövessenek; a könyvállományukkal többnyire nem könyvtárosok, hanem különböző tanárok foglalkoztak különböző munkamódszereket alkalmazván és gyakran cserélődtek is. Az új könyvtáros törvény az iskolaigazgatókat már kötelezi legalább egy egyetemi végzettségű könyvtáros alkalmazására, akinek munkáját a központi könyvtár felügyeli, ami javíthatja (és egyes régiókban, például az Észak-Bácskaiban már jelentős eredmények születtek ez ügyben) az eddig igen kusza iskolai könyvtári viszonyokat.

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet által az iskolai könyvtárak felmérése érdekében iskolák számára kiküldött, könyvtáraikra vonatkozó kérdőívek eredményei alapján többnyire az tapasztalható, hogy a magyar ajkú diákok százalékos aránya nincs egyensúlyban a meglévő magyar nyelvű könyvek hányadával. Ez az

arány már az általános iskolai könyvtárakban is jellemző, a középiskolákban pedig tovább romlik. Az iskolai könyvtár minden tekintetben a szerbiai könyvtári rendszer elmaradott területe. Könyvállományuk sokszor elavult, selejtezésre való. A 14 szondázott iskolai könyvtárból csupán két könyvtár nyilatkozott úgy, hogy rendelkezik integrált könyvtári rendszerrel (Szirén), négy könyvtár pedig még számítógéppel sincs felszerelve. A gyarapításra fordítható pénzügyi keretet az iskolaigazgató határozza meg, a beszerzéseknek átlagosan csupán egynegyede vásárlás és háromnegyed része ajándék. A mintából hat könyvtárban találtak főállású könyvtárost, az iskolai könyvtárak több mint felében a könyvtáros egyéb elfoglaltságokkal is terhelt, többnyire a nyelv és irodalom tanára.

Felsőoktatási intézményeknél csak néhány jelentősebb magyar nyelvű gyűjteménnyel rendelkezőt találunk: ilyen a belgrádi Filológiai Kar Hungarológiai tanszéke, az újvidéki Községi Pedagógiai Könyvtár vagy az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar tanszéke.

Identitástudat és könyvolvasás

A 2000-ben, az OSZK által végzett olvasásvizsgálatban⁷ a vajdasági megkérdezettek 87,4 százaléka vallotta magát kifejezetten magyar nemzetiségűnek és 10,1 százalék vallotta magát egyaránt magyar és nem magyar nemzetiségűnek. A kérdésre, hogy „mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?” Vajdaságban adták a legtöbb negatív, nyomasztó választ; a magyarságot kizárólag negatív élményként vagy közömbösként megélők száma is itt a legmagasabb. A hátrányos helyzet és a kirekesztettség érzése a vajdasági magyarok identitástudatának sajátossága. Ez, sajnálatos módon, a fiatalokra is igaz.

A könyvolvasás Vajdaságban. A felmérés alapján a magyar olvasók 78,5 százalékának olvasmányanyaga többnyire magyar nyelvű dokumentum, tehát a délvidéki magyarok is túlnyomórészt magyar nyelven olvasnak. A '90-es évek vizsgálatahoz viszonyítva 2000-re a vajdasági magyarok körében nőtt az anyanyelvű olvasmányaik aránya. Idegen nyelven főként szakirodalmat olvasnak.

Az olvasmányok forrásai. Az olvasmányok 44 százalékának családi gyűjtemény a forrása. Könyvek vásárlása viszont itt a legkevésbé elterjedt, az olvasmányok mindössze 10,8 százaléka volt frissen vásárolt könyv. Ennek egyrészt gazdasági okai vannak, ugyanis egy átlagos szerbiai keresetből a megélhetésen kívül másra, kultúrára, könyvek vásárlására már csak ritkán futja, másrészt a friss kiadványokat árusító, kiépített könyvkereskedői hálózat is hiányzik ebben a régióban. Mivel az olvasmányok forrása főként a családi könyvtár, vásárlás viszont nemigen történik, ebből következtethetünk ezeknek a családi állományoknak az állapotára és könyvek frissességére.

Könyvtári tagság kérdése. A könyvtárakat Vajdaságban elsősorban a rendszeresen olvasók veszik igénybe. A megkérdezettek majdnem 20 százaléka vallotta magát valamilyen könyvtárba beiratkozott olvasónak.

A Matica Srpska Könyvtára által évenként végzett, a Vajdaság közművelődési könyvtárait felmérő kutatása alapján azonban kimutatható, hogy 1993-ban (a délszláv háború idején) a könyvtárak látogatottsága és az olvasás sokkal nagyobb mértékű volt, mint a 2006-os vizsgálat idején.

Az 1993-ban még 842 611 elolvasott napi- és hetilap a 2006-os évre 382 020-ra csökkent, az elolvasott könyvek száma 3 093 012-ről 1 861 197 kötetre csökkent, ebből 744 381 gyermekkönyvvel kevesebbet olvastak el 2006-ban, mint 1993-ban, amely 42 százaléknyi csökkenést jelent, és sürgős változtatást követel. Pozitív irányú változás csak a folyóirat-használat területén történt: az 1993-ban még csupán 48 250 folyóirat helyett 2006-ban már 107 736-ot olvastak a közművelődési könyvtárakban.

Vajdaság könyvtári rendszere

A vajdasági könyvtári rendszer munkáját a köztársasági törvények szabályozzák. Szerbiában nincs különálló kisebbségi könyvtárügy, nincsenek önálló, többségében vagy teljes egészében magyar dokumentumokat birtokló könyvtárak, hanem a magyarok lakta települések könyvtárai rendelkeznek a szerb nyelvű dokumentumokon kívül magyar nyelvűekkel is. A könyvtárak működését jelenleg az 1994. május 26-án a Szerbiai Képviselőház által hozott könyvtári törvény szabályozza⁸. A szerbiai könyvtárügyben mindig is jelen volt a centralizáció elve, de a legújabb, 1994-es könyvtári jogi szabályozás teljesen központosította Szerbia könyvtárügyét: a szerb fővárosban, Belgrádban székelő Szerb Nemzeti Könyvtár (Narodna Biblioteka Srbije) nevezte ki a legmagasabb szintű könyvtárnak, és a könyvtárügy fejlődése érdekében együttműködést írt elő számára a Matica Srpska könyvtárával. A nemzeti könyvtár irányítása alá központi könyvtárakat – törzskönyvtárakat – jelölt ki. A központi könyvtárak Vajdaság hét közigazgatási központjának – Nagybecskerek, Nagyikinda, Újvidék, Pancsova, Szabadka, Száva-szentdemeter és Zombor – városi könyvtárai lettek. Ma ezek a törzskönyvtárak végzik a könyvtári tevékenység irányítását és ellenőrzését, és a nekik alárendelt közkönyvtárak alkotják Szerbia könyvtári hálózatát.

A könyvtárak tipológiai csoportosításáról nem szól a törvény, az egységes rendszerbe tartozik típusától függetlenül Szerbia minden könyvtára: az úgynevezett népkönyvtárak (a tényleges közművelődési könyvtárak), a szakkönyvtárak, az iskolai könyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak egyaránt.

a) A délvidéki magyar könyvtárosképzés

Az 1975/76-os tanévben indult az újvidéki egyetem Magyar Tanszékén Csáky Sörös Piroska irányításával a magyar nyelvű könyvtárosképzés⁹ Szerbiában, amely már azért is nagy jelentőségű lépés volt, mert ekkor az országban még a többségi nyelven sem létezett felsőfokú könyvtárosképzés. Az induló képzésen három tárgyat oktattak, heti hét órában. Ma már azonban a könyvtárosság nem jelent önálló szakirányt, csupán egyéves választható tárgyként tanítják, amelynek keretében a hallgatók felszínesen megismerkednek a könyvtártudomány elemeivel. Szerbiában jogilag könyvtáros képesítettségtől függetlenül mindenki lehet könyvtáros, aki a könyvtárban eltöltött 9, illetve 12 havi gyakorlat után szakvizsgát tesz a Szerb Nemzeti Könyvtárban. Ez a vizsga külön kérelem esetén lehet magyar nyelvű is. A '94-es szabályzat szerint egy könyvtáros a következő szakmai fokozatokat érheti el (sorrendben a legalacsonyabb rendűtől a legmagasabbig): önálló könyvtáros, főkönyvtáros vagy könyvtári tanácsos.

A szerbiai oktatási rendszerben a könyvtártudományban való jártasságnak csupán egy alacsonyabb szintje sajátítható el, és a könyvtárosságra inkább a gyakorlatiasság, a különböző munkafolyamatok helyszínen történő elsajátítása jellemző. A könyvtárosság hiányaiból fakadóan igény mutatkozik az egyes könyvtárak, illetve szakmai szerveződések által szervezett továbbképzésekre. Ebben tudásukkal, támogatásukkal segítséget tudnak nyújtani az anyaországi intézmények is.

b) Szakmai szerveződés

1991-ben Vajdaságban mesterségesen, politikai okokból kialakított körzeteket hoztak létre, amelyek tulajdonképpen több kisebb falut és várost magába foglaló közigazgatási egységek; méretüket tekintve talán az egykori magyar járásoknak felelnek meg. Az új körzetek kialakításával a főleg magyarok lakta települések önkormányzatait szerb érdekeltségű központi hatalom alá rendelték.¹⁰ Ebből kifolyólag ezeken a településeken nemcsak az addig kialakított gazdasági kapcsolatok szakadtak meg, hanem sok nyelvi, oktatási és kulturális jog megvalósításának lehetősége is beszűkült. Az észak-bácskai, többségükben magyar településeket az észak-bánati körzethez csatolván ezek könyvtárait a szabadkai helyett a szerb érdekeltségű nagyikindai központi könyvtár irányítása alá helyezték, ezáltal kisebb teret hagyva a kisebbségi érdekeket is szem előtt tartó helyi könyvtárvezetők, könyvtárosok tevékenységének. Ahhoz, hogy érdekeiket érvényesíthessék, szükségyszerűvé vált a magyar könyvtárosok egyéb módon, a hivatalos hálózaton kívül történő összefogása a kisebbségi művelődés szolgálatában.

Ezért alakult meg tíz délvidéki könyvtár összefogásából a **K-10-es (Kapocs) Könyvtári Csoport**¹¹, amelynek elsődleges célja a délvidéki magyarság anyanyelven történő információval való ellátása. A szervezet felvállalta a magyar jellegű könyvtárak együttműködésének szervezését; egyéb könyvtári és közművelődési szolgáltatásokat is végez: szervezi és vezényli a magyar könyvek elosztását, képzéseket, tanulmányi utakat, rendezvényeket szervez, és minden módon a magyar művelődés szolgálatában áll. Ezzel elindított egy olyan folyamatot, amely az elhanyagolt, már-már pangó vajdasági magyar kultúra megtartására, fejlesztésére, az anyanyelvi olvasáskultúra fellendítésére, a magyar identitástudat őrzésére és a délvidéki magyarság egyetemes magyar kultúrába való szerves bekapcsolódására irányul. 1999-ben elindították az első magyar nyelvű, a kisebbségi könyvtárügyre fókuszáló igényes vajdasági könyvtáros szakfolyóiratot, a **Vajdasági Könyvtári Hírlevelet**, amelynek számai elektronikus formában is olvashatóak a Kapocs Könyvtári Csoport honlapján.

2005-ben még egy jelentős orgánus, kulturális szerveződés alakult, a Zentán működő **Vajdasági Magyar Művelődési Intézet**¹², amely a délvidéki magyar szellemi élet támogatását célozza meg. Programját a Magyar Nemzeti Tanács határozza meg. Pénzellátása bekerült a vajdasági tartományi költségvetésbe, így lett az első, teljesen magyar kulturális intézmény, amelyet a tartomány finanszíroz. Módszertani, kulturális, szolgáltató, információfogadó és -terjesztő központként működik. Feladata egy délvidéki magyar könyv-, kép- és levéltári gyűjtemény, a Bibliotheca Hungarica kialakítása, szakmai és közérdekű információk gyűjtése és szolgáltatása, magyar közművelődési információs hálózat működtetése, anyaországi és nemzetközi kapcsolatok ápolása.

c) *Magyar nyelvű állományok Vajdaság népkönyvtáraiban*

A tartományi kormány megbízásából a Matica Srpska Könyvtára által készített felmérések alapján Vajdaságban 44 közművelődési, vagyis népkönyvtár működik, minden községben egy. A legfrissebb, 2006-os adatok szerint állományuk összesen 3 779 182 könyv. Ebből a 44 könyvtárból 31-ben található összesen 584 218 magyar nyelvű könyv, ami az összes tételszám 15 százalékát teszi ki. Ez Vajdaság magyar lakosságához viszonyítva akár reális aránynak is tűnhetne. Azonban általánosságban elmondható, hogy a települések magyar lakosságának aránya nem áll összhangban a könyvtárak magyar nyelven íródott könyvekkel való ellátottságának az arányával.

Vajdaság népkönyvtárainak 1993 óta történt, 13 évnyi magyar könyvekkel való gyarapodása 35 651 kötet. A 31 községből 3-ban még a 200-at sem éri el a magyar könyvek száma (Száva-szentdemeter, Zichyfalva, Ürög), egy helység könyvtárában épp 200 a magyar könyvek száma (Titel). A statisztikai adatok alapján 10 722 magyar nemzetiségű szerbiai állampolgárnak nincs lehetősége településének könyvtárából magyar nyelvű könyvet kikölcsönözni.

A 2006-os évben a 31 magyar állománnyal is rendelkező közkönyvtárból csupán 23 könyvtár gyarapodott magyar nyelvű könyvekkel. A gyarapodás átlagos kötet-száma 530 könyv, de hét községben a gyarapítás nem érte el a 200 kötetet, és csak öt község népkönyvtára büszkélkedhet 1000 kötetten fölüli gyarapítással.

2006-ban a legnagyobb magyar állományokkal rendelkező települések:

Szabadka	93 547
Topolya	77 994
Zombor	62 774
Zenta	40 103
Óbecse	39 887
Magyarkanizsa	37 326
Nagykikinda	33 212
Ada	27 015
Temerin	17 622
Újvidék	17 600
Nagybecskerek	15 326

Népkönyvtári viszonylatban fogyásnak, de gyarapodásnak is tanúi lehetünk: immár a XXI. században pályázati pénzekből sikerült néhány könyvtárat berendezés és épület, helyiségek szempontjából korszerűen felszerelni Vajdaságban is. Példaértékűek a zentai, az új alapítású bácsfeketehegyi és palicsi és a 2005 óta új épületben működő magyarkanizsai, valamint a felújított topolyai közművelődési könyvtárak. Jelentős kezdeményezések születtek civil részről is: a magyar kultúra fenntartását célzó egyesületi könyvtárak, olvasóköri megalakulásának lehetünk tanúi. Magyar könyvtára van például az 1995-ben alapított Újvidéki Magyar Olvasóköri, vagy az 1992-ben alapított Felsőhegyi Olvasóköri.

Ami a magyar nyelvű dokumentumokat is szolgáltató közművelődési könyvtárak mennyiségi mutatóinak vizsgálatánál azonnal szembeszökik, az a szerb és horvát nyelvű dokumentumok (a szerb és horvát azonos kultúrkör része közös irodalommal, a két nyelv tulajdonképpen szétválása a délszláv háborúk után történt meg) túlsúlya, a magyar könyvek száma nincs arányban a települések magyar

nyelvű lakosságának arányával. Szerbia könyvtárügye folyamatosan fejlődik, a kisebbségi könyvtárügy viszont nem. Amíg sok, többségében magyarok lakta településen (Ada, Magyarakanizsa, Zenta) az egy főre jutó könyvek száma tekintetében a szerb és horvát nyelvű könyvek nemcsak hogy elérik, hanem többszörösen meghaladják a nemzetközi standardot (ami egy főre 2,5 könyv), ugyanitt a magyarokra vonatkozó, egy főre eső magyar könyvek számának mutatószámai még a vajdasági átlagot (2.22) sem érik el. A többi régiótól valamivel jobb helyzetben vannak a bácskai települések könyvtárai. A felmérés alapján a 31 könyvtárból az egy magyar lakosra eső könyvszám tekintetében csupán 10 könyvtár éri el a vajdasági átlagot, a többi átlagon aluli, sőt ennél sokkal rosszabb viszonyszámot mutat. Az a néhány település pedig, ahol magas a lakossághoz viszonyítva a magyar nyelvű dokumentumok száma, többnyire a magyar nemzetiségű lakosság csökkenésének tudható be.

d) A magyar nyelvű állományok tartalmi hiányosságai

A könyvtári állományok tartalmukban már rég nem felelnek meg az olvasói elvárásoknak. Elsősorban elavult, tartalmában korszerűtlen az irodalom és a magyar nyelvű szakirodalom; különösen a természet- és alkalmazott tudományok ismeretterjesztő műveinek hiánya jelentégetes gondot. Mivel a könyvtártagok több mint 70 százaléka általános és középiskolás, fontos a gyermek- és ifjúsági irodalom jelenléte a könyvtárak polcain. Az utóbbi években megnőtt a magyar kiadványok, valamint az új, nem csak magyar szerzők által írott könyvek iránti érdeklődés. A könyvtáraknak minden esetben arra kell törekedniük, hogy meg tudjanak felelni az új olvasói igényeknek és elvárásoknak.

e) Gyarapítás

A legnagyobb gond a vajdasági könyvtárakban a tervszerű gyarapítás hiánya. A magyarlakta települések könyvtárainál több évtizedes lemaradást tapasztalhatunk az anyanyelvű állományok kopottságát, mennyiségét tekintve. A könyvtárak gyarapodása többnyire hagyatékok és ajándékozás révén történik. Évek óta megoldatlan a magyar nyelvű kiadványok beszerzése. Új könyvek megjelenéséről időnként tájékoztat a Magyar Szó című napilap, illetve az újvidéki televízió magyar adásaiban közölnek róluk néha ismertetőt, de rendszeres, folyamatos tájékoztatásról nem beszélhetünk. A legtöbb könyvtár nem tud minden keresett időszak kiadványra előfizetni, ritkán az újság, hetilap, folyóirat szerkesztősége küld tiszteletpéldányt számára, ezzel segítve a könyvtárügyet.

Külföldről, az anyaországból ajándékot könyvtár csak úgy fogadhat, ha előtte az ajándékozandó dokumentumokról benyújtanak egy tételes listát a szerbiai oktatási minisztériumnak, s azt minisztérium jóváhagyja. Ez több hónapos folyamatot jelent. Fontos azonban, hogy ha már egy könyvtár vagy szervezet a határon túlra történő könyvajándékozásra szánja el magát, olyan dokumentumokat küldjön a magyar kisebbségnek, amit az felhasználhat és művelődési és információigényének kielégítésére szolgálhat, és ne a selejtezés egyik módjának tekintse az ajándékozást.

A könyvtárakat fenntartó önkormányzatok pénzügyi támogatásának mértékén túl a könyvvásárlás jellegét – a beszerzett könyvek és periodikumok nyelvét – igencsak befolyásolja a könyvtáros jártassága az adott kisebbség kultúrájában. Az

olyan könyvtár, ahol nincs magyar könyvtáros, magyar dokumentumokkal valószínűsíthetően csupán gyéren, esetleg nem a megfelelő minőségben fog gyarapodni. Ugyanez a szempont erősen befolyásolhatja a könyvek selejtezésének irányát is.

f) A könyvtár és a közösségszervezés

A közös kultúra integratív, összetartó erő. Az egyazon kultúrába, a valahova tartozás érzését egy közművelődési könyvtár különböző közösségi programok szervezésével tudja leginkább megerősíteni, ezáltal válik a könyvtáros a kultúra őrzőjévé és továbbadójává. Egy könyvtár addig fog működni, amíg igény van rá. Vajdaságban vannak olyan könyvtárak, ahol ugyan van magyar könyv, csak olvasója nincs már. Ezért a könyvtárak elsődleges feladata az olvasásra ösztönzés, az adott nemzeti közösség összetartása, kultúrájában való megtartása különféle rendezvények, író-olvasó találkozók, könyvbemutatók, mesemondó találkozók, olvasási versenyek, egyéb, az olvasáshoz és könyvhöz kevésbé, viszont a magyar kultúrához tartozó közösségformáló rendezvények szervezése által, mint például magyar előadóművészek műsorai, magyar természettudósok, szakemberek előadásai, kiállítások, kézműves foglalkozások. Hogy miért kell, miért jó egy kisebbségi könyvtárban a könyvtár hagyományos munkakörét, szerepét kibővívte akár magyar természettudósokkal is találkozni? Erre talán Fehér Ferenc délvidéki költő, író adta meg legtalálóbban a választ: „...*az egyetemes értékek figyelmen kívül hagyása az esztétikai kizárólagosság fényűzésének tekinthető ott, ahol soknyelvű környezetben kell megőrizni az anyanyelvi művelődés értékét*”¹³

g) A könyvtárak elektronikus felszereltsége

Vajdaságban immár minden közművelődési könyvtár rendelkezik legalább egy személyi számítógéppel. 2006-ban a tartomány népkönyvtáraiban összesen 366 számítógép volt található, de többnyire a törzskönyvtárak rendelkeznek nagyobb mértékű számítógépesítettséggel. A népkönyvtárak mintegy egynegyedének van internet csatlakozási lehetősége. Könyvtári szoftverrel 84 százalékuk ellátott, s a tartományban ez idáig 898 259 dokumentum van elektronikusan is feltárva. Az iskolai könyvtárak becsült helyzete számítógépesítettség terén ettől sokkal rosszabb. Vajdaságban közművelődési könyvtáraiban több könyvtári rendszer is használatban van: Winisis (12 könyvtárban), MPA (9), Bisis (5), Szirén (5), Cobiss (4), Biblio (2), helyi könyvtári rendszer van két könyvtárban, és nyolc könyvtárban még nincs integrált könyvtári rendszer bevezetve.

Helyzetkép

Mivel a magyar könyvállomány gyarapítására, fejlesztésére országos szinten különösebb hangsúlyt nem fektetnek, így a magyar állomány – pénzügyi támogatás hiánya, a magyar könyvek beszerzésének nehézségei, esetleg az adott könyvtár érdektelenségéből fakadóan – a következő gondokkal küszködik:

- a magyarlakta települések könyvtárai a magyar lakosság számarányához viszonyítva kevés magyar nyelvű könyvet tartalmaznak, így számbelileg – és ezáltal tartalmilag – sem tudják kielégíteni a felhasználók olvasási igényeit;

- az állomány egy része évtizedekkel ezelőtti kiadású, tartalmában elavult ismereteket tartalmaz;
- magyar nyelvű szakirodalmat ezekben a könyvtárakban csak elvétve találunk;
- az állomány egy része elrongyolódott, selejtezésre való;
- gondot jelent a magyar nyelvű időszaki kiadványok beszerzése;
- kommunikációs akadály: az anyanyelvű dokumentumok szolgáltatásakor gondot jelent a magyar nyelven nem beszélő és a magyar nyelvű irodalmi alkotásokat és dokumentumokat beazonosítani nem tudó könyvtáros, ami rontja a kisebbségi könyvtári szolgáltatás hatékonyságát;
- ugyanakkor egy könyvtár magyar vagy nem magyar anyanyelvű könyvtárossága meghatározza a könyvtáragtoborzás irányát, a könyvet és olvasást népszerűsítő összejövetelek, író-olvasó találkozók, kulturális rendezvények nyelvi és nemzetiségi mibenlétét, valamint a gyarapítás–apasztás hogyanját is;
- az állomány gyarapítása rendszertelen, a legtöbb új magyar könyv vagy az olvasók vagy az anyaország könyvtárainak ajándéka, támogatása;
- nincs tervszerű gyarapítás;
- a selejtezésre való dokumentumok sok helyet foglalnak, és az esetleges új beszerzések elhelyezésére sokszor csak szűkös lehetőségek adódnak;
- sok a felújításra szoruló, nem megfelelő felszereltségű, nem megfelelő mértékben számítógépesített, internet-hozzáféréssel és korszerű, elektronikus dokumentumtípusokkal nem rendelkező népkönyvtár, pedig ezekkel pótolható lenne a szakirodalom hiánya és kielégíthető lenne az olvasóközönség egyre növekvő információigénye.

Összefoglalás

A határon túli könyvtárak nagy szerepet játszanak a hátrányok, különösen a művelődési hátrányok kiküszöbölésében, valamint a nemzeti identitás és kultúra, ezáltal az összetartozás-tudat erősítésében. A művelődési hátrány köztudottan egyéb hátrányok hosszú sorát vonja maga után. Ha ezt sikerül megszüntetni, és sikerül az újabb generációkat olvasóvá nevelni, az olvasottság által olyan érdeklődő világkép és problémamegoldó készség alakítható ki, amely a kisebbségi helyzetből is tud előnyt kovácsolni.

Ahhoz azonban, hogy a könyvtár e feladatát el tudja látni, változtatni kell a könyvtárak állapotán: javítani a magyarságra nézve a dokumentumok számát tekintve rossz arányokon, módot kell találni magyar könyvek vásárlására, támogatni kell a magyar olvasóköroket, a magyarországi támogatást a leginkább rászoruló, szórványhelyzetű magyar közösségek megsegítésére fordítani, valamint ezzel párhuzamosan a határon túli magyarság politikai képviselőinek is fel kell hívniuk a figyelmet a könyvtárügy kisebbségeket figyelmen kívül hagyó politikájára.

Véleményem szerint azonban mindezt csakis az adott régió belüli, azonos célokkal rendelkező szervezetek, könyvtárak és kulturális intézmények, valamint a magyarországi művelődési és tudományos intézményekkel, civil szervezetekkel való összefogással és az anyaország erkölcsi és nem utolsó sorban pénzügyi támogatásával érhető el. A világhoz való felzárkózás alapvető követelménye a

könyvtárosok kapcsolattartása és információcseréje nemcsak a könyvtáros szervezetekkel, hanem az olvasókkal is, a könyvtárosképzés minőségének emelése, a szolgáltatás és az információáramlás megkönnyítése érdekében modern, számítógépesített, korszerű dokumentumtípusokkal (CD, DVD) is rendelkező könyvtárak kialakítása, és a nemzeti és nemzetközi könyvtári és szakterületi adatbázisokhoz való hozzáférés biztosítása.

JEGYZETEK

- 1 Egyre kevesebb az iskoláskorú gyermek a Vajdaságban. Magyar Nemzet Online. 2008. február. 9; Évről évre kevesebb a diák. Részletek a tartományi oktatási titkárság jelentéséből. Vajdaság Ma – Délvidéki Hírportál, 2006. augusztus 29.
- 2 Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében (Szerk. Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László, Nemeskéri István). Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Mozaik 2001. Budapest, 2002.
- 3 A kidolgozott és korlátozott nyelvi kód fogalmáról bővebben: Basil Bemstein: Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Pap Mária–Szépe György (szerk): Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások. Bp., Gondolat K., 1975. 393–407. p.
- 4 Nagy Attila: „Mindkét hazából kiáruva...”? : Kárpátaljai és vajdasági magyar középiskolások olvasáskultúrájáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 12. sz., 55-65 p. ; 1995. 1. sz. 40-55. p.
- 5 Hajnal Jenő: Mit olvasnak a zentai gimnazisták? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 1997. 6. sz., 47–51. p.
- 6 Analiza rada narodnih i visokoskolskih biblioteka u Vojvodini za 1993. godinu. / Biblioteka Matice Srpske ; Zeljko Vuckovic. Novi Sad, Biblioteka Matice Srpske, 1994. 27 p., 14 tl.; Analiza rada narodnih biblioteka u Vojvodini za 2006. godinu. / Biblioteka Matice Srpske ; Aleksandra Drapsin. Novi Sad, Biblioteka Matice Srpske, 2007. 23 p., 12 tl.
- 7 Gereben Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Bp., Lucidus Kiadó, 2005. 215 p.
- 8 Zakon o biblioteckoj delatnosti. In: Sluzbeni Glasnik RS, br. 34/94. 101/2005. Republika Srbija – Ministarstvo Kulture
- 9 Könyvtárosképzés Jugoszláviában. 148-176 p. In: Csáky S. Piroska: Könyv, Könyvtár, Olvasó : Művelődéstörténeti tanulmányok. Újvidék, Jugoszlávai Magyar Művelődési Társaság – Magyar Tanszék, 1997. 337 p.
- 10 Hajnal Jenő: Könyvtárak, könyvtárügy a Vajdaságban. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. 1. sz., 24–25.p.
- 11 A Kapocs Könyvtári Csoport honlapja: <http://www.kapocs.org/>
- 12 A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet honlapja: <http://www.vmmi.org/>
- 13 Dénes Pál: Gondolatok a határon kívüli magyarság könyvtári ellátásáról. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. 1. sz., 25. p.

Turai Hilda

Jogsabályok, ajánlások, irányelvek a közkönyvtári tájékoztatásban a kezdetektől a könyvtári törvényig

Egy szolgáltatás létét és fontosságát mutatja az utókor és a kortársak számára, ha a különböző szintű szabályozások is említik. Az alábbiakban a magyarországi közkönyvtárak tájékoztató szolgáltatásait tekintem át abból a szempontból, hogy létük hogyan tükröződik a korabeli jogszabályokban, ajánlásokban, irányelvekben.

Elöljáróban mindenképp le kell szögeznünk, hogy 1945-ig a különböző néven említett, a „köz” könyvtári ellátását biztosító intézmények (olvasóköri, népkönyvtárak stb.) kialakítását, fejlesztését, fejlődését meghatározó jogszabályok, irányelvek központi kérdése rendszerint nem a szolgáltatások szabályozása, hanem a feltételrendszer (épület, állomány, személyzet, illetve ezek anyagi hátterének) biztosítása volt. Mivel azonban az ezekben megfogalmazott gondolatok, előírások jelentették a működés, a különböző szolgáltatások megteremtésének kereteit, szükséges ezek rövid áttekintése is.

A KEZDETEKTŐL A II. VILÁGHÁBORÚIG: AZ ALAPOK MEGTEREMTÉSE

Az EMKE (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet) irányelvei (1885)

A XIX. század vége felé létrejött nagy közművelődési egyesületek közül az 1885-ben megalapított Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet (EMKE) volt az első, amely programjában megfogalmazta a népkönyvtárak alapítását. Könyvtári albizottsága dolgozta ki azokat az irányelveket, amelyek alapján összeállították a 130 kötetből álló mintajegyzéket. A dokumentumok kiválasztásánál erőteljesen érvényesült a „nép nevelésének” eszménye, így elsősorban ismeretterjesztő, erkölcs- és ízlésformáló könyvek kerülhettek be a szűk keretek közé.

Az állomány elsődleges szétválasztását (felnőtt, illetve ifjúsági művekre) központilag megtették. A helyi könyvtári állomány felügyeletét pedig a helyi tanítóra vagy lelkészre – azaz a település kulturálisan legképzettebbnek tekintett emberére – bízták. Feladatuk a gyakorlatban bizonyára nem korlátozódott a könyvanyag nyilvántartására és annak felügyeletére; arra, hogy a fiatalok valóban csak saját korosztályuk műveit kölcsönözzék. Minden bizonnyal saját maguk is megpróbálták felkelteni az olvasási kedvet saját kis közösségükön belül, később pedig alakítani. A hozzájuk kérdéssel fordulóknak adott esetben könyveket is kellett ajánlaniuk. Ez a munkafolyamat pedig már az ún. technikai referenz szolgáltatások része.

1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk volt az első központi jogszabály, amely lehetőséget biztosított a községek számára, hogy azok az állami adó 5 százalékát meg nem haladó mértékben adót vethessenek ki a népiskolák (és könyvtáraik) fenntartása érdekében (35. §). Ennek gyakorlati megvalósulása hozzájárulhatott volna a községek kulturális fejlődéséhez, hiszen sok esetben a népiskolák könyvtárai jelentették helyi szinten az (államilag is támogatott) könyvtári ellátást. Az adó anyagi hátteret biztosíthatott volna az állomány folyamatos fejlesztéséhez, helyi igényekhez alakításához. Olyan könyvek, folyóiratok megvásárlását tette volna lehetővé, amelyekre tényleges igény mutatkozott, amelyeket rendszeresen kerestek. Az igények folyamatos felmérése, követése, az állomány ezekhez történő alakítása (természetesen a szakmai szempontok figyelembevételével) szintén fontos eleme a tájékoztató szolgálatok kibontakozásának. A törvény által megteremtett lehetőséggel azonban a gyakorlatban csak kevesen éltek.

15.427/1877. 5. sz. VKM körrendelet

Utasítás a népkönyvtárak alapítása, szervezése és kezelése tárgyában

A körrendelet a könyvtári élet felélénkítésére felolvasásokat javasolt például a János vitézből, a Robinsonból; a könyvtár iránti érdeklődés felkeltését követően pedig ún. népkönyvtári egyesületek alakítására került volna sor. Az egyesület feladata az alapszabály megalkotása lett volna (ehhez egyébként mintát is közöltek). A központi elképzelés szerint ezt követően a népkönyvtárak önfenntartóvá váltak volna.

A felolvasások – népszerűségük miatt – a különböző olvasóköri életében is fontos szerepet kaptak. Hamar kiderült, hogy lakosság számára szervezett, érdeklődési körüket figyelembe vevő rendezvények fontos eszközei lehetnek a könyvtárhasználatra nevelésnek (nem véletlenül hangsúlyozták már a kezdetektől az angol nyelvű public librarykben is).

Akár egy öngerjesztő folyamatként is jellemezhetjük ezt a jelenséget: az előadások miatt a lakosok elkezdik látogatni a könyvtárat, a felolvasott könyvek kedvet teremtenek ugyanazon mű, ugyanazon szerző más műve, vagy más szerző hasonló témájú művének elolvasására. Akik pedig a könyvtár rendszeres olvasóivá, használóivá válnak, előbb vagy utóbb rászorulnak egy szakképzett könyvtáros segítségére. Kérdezni fognak és kérdéseikre pontos válaszokat várnak. Emiatt, ha csak áttételesen is, a tájékoztató szolgálatok kialakításának szükségessége is benne rejlik az ilyen kezdeményezésekben.

1893. évi IV. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről

A törvénycikk a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó személyzet felsorolásánál, a 11 fizetési osztályban jó néhány könyvtári munkakört is említ.

Természetesen csak a minisztériumhoz tartozó nagy intézmények beosztottjai szerepeltek a listán – a pontos feladatkörök meghatározása nélkül. A tájékoztató könyvtáros elnevezéssel ugyan még nem találkozhatunk, azonban a jogszabály már jelzi a szakma differenciálódását, hiszen a könyvtárigazgató mellett több fizetési osztályba sorolt könyvtári őr, könyvtári tiszt és segéd elnevezésekkel is találkozhatunk.

A II. VILÁGHÁBORÚTÓL A RENDSZERVÁLTOZÁSIG: A DIFFERENCIÁLÓDÓ REFERENZ SZOLGÁLTATÁSOK KORA

Az 1945–1989 közti időszakban a közművelődési könyvtárak fejlesztését, fejlődését, szolgáltatási köreik kialakítását a központilag elfogadott különböző szintű jogszabályok, az Országos Könyvtárügyi Konferenciák (főként az 1970-ben megrendezett III. Országos Könyvtárügyi Konferencia), valamint a párthatározatok szabták meg. Az alábbiakban ezek közül a tájékoztató szolgálatok megszervezésében szerepet játszókat emelem ki.

Az 1947. évi törvénytervezet a közművelődési könyvtárakról és a könyvtárak együttműködéséről

A törvénytervezetet a közoktatásügyi minisztérium könyvtári osztálya dolgozta ki Kovács Máté irányítása alatt, a hatályban lévő 1929. évi XI. törvénycikk, illetve az 1934. évi VIII. törvénycikk rendelkezéseinek módosítása céljából.

A jogszabály kidolgozásának szükségességét azzal indokolták, hogy a közkönyvtárak sok településen létre sem jöttek, illetve (néhány ritka kivételtől eltekintve) nem fejlődtek, állományuk elavult, olvasók sem látogatták.

A jogszabálytervezet kiemelten foglalkozott a kisebb (falusi, városi) közkönyvtárak fejlesztésével. Célul tűzte ki, hogy a nagyvárosok lakói számára biztosítottakkal megegyező színvonalú könyvtári szolgáltatások várják a vidéken élőket is – azaz biztosított legyen (ma divatos kifejezéssel élve) az esélyegyenlőség. Ennek jegyében megfogalmazódott, hogy „... a könyvtári hálózat célja az, hogy földrajzi, foglalkozási és vagyoni viszonyaitól függetlenül mindenki egyformán hozzájusson az olvasnivalóhoz s ezáltal a művelődés útjára léphessen.” (2. §)

Előírták továbbá, hogy minden 200 lakosnál nagyobb község köteles könyvtárat létesíteni. „A könyvtár fogalmába megfelelő olvasóhelyiség, könyvek és könyvtáros tartozik bele.” (3. §)

Az ún. valódi referenz szolgáltatások kialakítása szempontjából meghatározó, hogy már ilyen kis lélekszámú települések esetében is kötelezővé tették a kézikönyvtár kialakítását:

„5. § (1) A könyvtári szervezetbe tartozó helyi könyvtárak anyaga két részből áll: egy községi tulajdonban levő kézikönyvtárból és egy körzeti tulajdonban levő, időnként kicserélendő letétből.

6. § Azt, hogy a kézikönyvtárba milyen könyveket lehet felvenni, a Könyvtárak Országos Tanácsa (...) állapítja meg.”

Mivel a törvénytervezetet végül nem fogadták el, a benne foglaltak „csupán” jelzésértékűek: központi állásfoglalást jelentettek olyan gyakorlati tennivalók mellett (mint például a kézikönyvtárak kialakítása), amelyek fontos alapjait képezték a referenz szolgáltatások (ideértve a technikai referenzszen túlmutató, annál magasabb szintű, ún. valódi referenz szolgáltatások) kiépülésének.

A 2042–13/1952. sz. MT. határozat

A határozat a tanácsokat olvasótermek létesítésére kötelezte. Az olvasótermek és kézikönyvtáraik megteremtése (előírása) az elmélyültebb kutatómunka helyszínéivé és az újabb típusú tájékoztató szolgáltatások letéteményeseivé tette a tanácsok által működtetett könyvtárakat. A jogszabályalkotó hangsúlyozta továbbá a megfelelő számú és végzettségű (szaktudású) könyvtáros szükségességét is.

Az 1956. évi V. törvényerejű rendelet

A törvényerejű rendelet 5. § (4) bekezdése fogalmazza meg a közművelődési könyvtárak feladatát: *„a lakosság széles rétegeinek művelődési igényeit a lakóhelyen v. a munkahelyen kielégítsék”*. Alapfeladatuk a műveltségi színvonal emelése, a politikai–világnézeti nevelőmunka, a szórakozási igény kielégítése, valamint a demokráciára nevelés lett – ennek érdekében pedig az emberek tájékozottabbá tétele és azon dokumentumok kézbeadása, amelyek megismertetik őket jogaikkal és lehetőségeikkel. A megfogalmazás ugyan túlzottan általános, de témánk szempontjából mégis említésre méltó.

A könyvtárügy második ötéves tervének irányelvei (1960)

Az 1961–1965. közti időszakra megfogalmazott célok, feladatok közül a könyvtári tájékoztatás szempontjából az alábbi pontokat kell mindenképp kiemelni:

- A könyvtár szolgáltatásairól külön fejezet (II.) szólt. Ebben megfogalmazódott, hogy *„a könyvtári munka központja az olvasószolgálat, az olvasók nevelése és tájékoztatása a könyvtár sajátos eszközeivel”*. Itt említődik először a könyvtár tájékoztató szolgáltatása. Az előző gondolatból – miszerint a legfontosabb könyvtári munkának az olvasószolgálatot jelölték meg – szervesen következtek az alábbi megállapítások:
 - *„A könyvtár legjobb munkaerőit az olvasószolgálatba kell összpontosítani.*
 - *Az olvasószolgálat igényeinek figyelembevételével kell megszabni az állománygyarapítást, a könyvtári feldolgozás és feltárás méretét és mélységeit.*
 - *Az olvasószolgálati munka színvonalát szakadatlanul emelni kell.”* (Ezt szolgálta a szabadpolcos elrendezés, a könyvismertetések, a bibliográfiák és a könyvtári rendszer egészének használata, a statisztikakészítéshez hasonló mechanikus feladatok gépesítése.)

- Az *általános műveltség fejlesztése* című II/B fejezet 1. pontjában így fogalmaztak: „*Fejleszteni kell a közművelődési könyvtárak szak- és tudományos könyvtári szolgáltatásait*”. Bár részletesen nem fejtették ki, mik ezek a szolgáltatások, a gyakorlatban megjelent szaktájékoztató részlegek miatt a szakterületi tájékoztatás mindenképp idesorolható.
- A *tudomány és a termelési kultúra fejlesztése* című II/C fejezet 1. pontja értelmében minden megyei, valamint a jelentősebb járási és városi könyvtárban gondoskodni kell a megfelelő mennyiségű és összetételű szakirodalomról. Ennek érdekében „*Az évi beszerzési keret mintegy 20%-t szakkönyvek vásárlására kell fordítani*”, illetve – a 3. pont értelmében – a szakkönyvtáraknak bibliográfiákkal stb. (azaz tájékoztatási segédeszközökkel) kell támogatniuk a közművelődési könyvtárakat.

Megfogalmazták továbbá a szaktájékoztató szolgálat megszervezésének szükségességét is: „*Ki kell fejleszteni a közművelődési könyvtárak szakirodalmi tájékoztató szolgálatát*” (2. pont). Mindez mutatja, hogy a gyakorlatban az általános tájékoztatás mellett (és azon túl) tényleges igény mutatkozott a szaktájékoztatás segítségével megismerhető információk, dokumentumok iránt.

A 146/1964. (MK. 16) MM utasítás

Az utasítás kötelezővé tette (egyelőre a megyei könyvtárak számára) a helyismereti anyag gyűjtését, a helyismereti gyűjtemények kialakítását – ezzel azonban inkább a már meglévő gyakorlatot legalizálta. Ugyanakkor a jogszabályban közölt könyvtári definíció nem tartalmazott még csak utalást sem a könyvtár tájékoztató tevékenységére:

„Könyvtárnak tekintendő az a könyvgyűjtemény, amely a Művelődésügyi Minisztérium által külön meghatározott minimális könyvállománnyal rendelkezik, kizárólag, vagy elsősorban könyvtári célt szolgáló helyisége van, rendszeresen nyitva tart és kölcsönöz, feladatait főfoglalkozású, mellékfoglalkozású (részfoglalkozású), vagy tiszteletdíjban részesülő könyvtárosok látják el.”

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (1968. Békéscsaba) állásfoglalása

Az 1968-as békéscsabai Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács ülésén nagy vitát kiváltó dokumentum markáns állásfoglalás a public library típusú közkönyvtár mellett.

Sallai István előterjesztésében nagy hangsúlyt kapott a tájékoztató szolgálatok kiépítése és fejlesztése. Emellett azt is leszögezte, hogy „*teljes funkciójú könyvtárnak azt lehet csak tekinteni, amely a hatókörében szükséges irodalom tartalmi egészét képes beszerezni amellelt, hogy alapvető feladatának: a kölcsönzésnek teljes mértékben eleget tesz, prézens állományt fejleszt, jelentős prézens állományt*

biztosító nyilvános tájékoztatási részleget alakít ki, *kiegészül a szükséges korosztályi (gyermek, ifjúsági) szolgálattal, illetve részlegekkel, és megfelelő speciális gyűjteményeket (helyismereti, zenei, audio, reprográfiai stb.) létesít*”.¹

Sallai István tehát meghirdette – összhangban a közkönyvtárakban már végment, illetve folyamatosan tapasztalható változásokkal – a speciális igények kiszolgálására is alkalmas gyűjtemények (pl. helyismereti, zenei, gyermekrészlegek) létrehozásának szükségességét; hangsúlyozta a jól kialakított kézikönyvtári állományra épülő referenz-szolgálat jelentőségét.

A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia (1970)

A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei többek közt tartalmazzák, hogy *„az állam elsődleges feladata a nyilvános, bárki számára hozzáférhető könyvtári ellátás és szakirodalmi tájékoztatás biztosítása (...) Ez igyekszik kielégíteni az ... általános és szakmai tájékoztatás (...) iránti igényeket, elősegíteni a szükségletek igényként való tudatosulását.”*²

Megállapították, hogy a közművelődési könyvtárakban *„fokozatosan teret hódít a helybenolvasás szokása, a tájékoztató szolgálat igénybevétele is. Az ilyen könyvtárak jól válogatott általános gyűjteményét a legkülönbözőbb szakemberek intenzíven használják fel a szűkebb szakterületükön túli tájékozódásra.”*³

Jelentősnek érzem, hogy a konferencia fejlesztési alapelveként fogalmazta meg a tájékoztatás iránt megfogalmazódó igények állandó vizsgálatát és követését is.

Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására (1971)

A speciálisan a gyermekkönyvtárak működését kijelölő *Irányelvek...*, amellett, meghatározta a gyermek- és ifjúsági olvasók szolgálatának helyét a közművelődési könyvtárakban, részletesen ismertette az „A”, „B”, „C” és „D” típusú gyermekkönyvtárak szolgáltatási körét, amelyek között a tájékoztatás különböző minimumszintjeit is megfogalmazta.

Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez (1972)

A *Szakmai irányelvek...* már előírta az „A” és „B” típusú könyvtárakban a differenciált tanácsadó és tájékoztató szolgálat létesítését, és még a „C” típusú könyvtárak esetében is úgy fogalmaztak, hogy *„olvasószolgálatában tanácsadó – ajánló és – saját gyűjteményének keretein belül – tájékoztató tevékenységet végez figyelemmel a korosztályi és a műveltség szerinti igényszintekre”*.

Ezt olvasva különösen elkeserítő, hogy még 1977-ben is arról számoltak be⁴, hogy a differenciált tájékoztató szolgálatok kialakítása a gyakorlatban nem történt meg.

176/1973. (M.K. 22) MM számú utasítás a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos egyes kérdésekről

A miniszteri utasítás az egyetemi, főiskolai, az országos tudományos szak-, a tanácsi közművelődési, valamint a nyilvános könyvtárként működő szakszervezeti könyvtárak szolgáltatásaival foglalkozott. Ezek között említette a tájékoztató szolgáltatást, illetve meghatározta (június 25.–augusztus 25. közötti) nyári, időleges csökkentésének maximális mértékét (60%).

Az utasítás pozitívumaként kell megemlíteni, hogy a könyvtári szolgáltatások között kiemelten említette a referenz-szolgáltatást. Ugyanakkor nem történt meg a tájékoztatás (tájékoztató szolgálat) pontos definíciója, valamint a könyvtárak szolgáltatási minimumának (ideértve a tájékoztató szolgáltatásokat) meghatározása.

1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelet a könyvtárakról

A hazai könyvtárak működését húsz éven át meghatározó jogszabály 1956-os elődjénél részletesebben taglalta a könyvtári feladatok és szolgáltatások körét. Ezek közül számos érintette a közművelődési könyvtárakban ellátandó tájékoztató feladatokat.

- „6. § *A könyvtár feladata, hogy tevékenységi körében:*
 - a) *közreműködjék az általános művelődési igények fejlesztésében és kielégítésében, (...) az általános, a szakmai, a politikai és a világnézeti tájékozódásban...;*
 - b) *részt vegyen a termelési, a kutatási, a fejlesztési, a tervezési, a közművelődési, az oktató-nevelő és a tanulmányi, valamint az igazgatási tevékenység szakirodalmi igényeinek kielégítésében, és e közben tájékoztatást nyújtson”.*
- A 7. § (2) bekezdésében a jogalkotó felsorolta a fenti feladatok ellátáshoz legfontosabbnak ítélt könyvtári szolgáltatásokat: „*Könyvtári szolgáltatás különösen:...*
 - c) *„a könyvtári rendszerre, a könyvtári hálózatok és együttműködési körök, valamint a könyvtárak gyűjtőkörére, állományára és szolgáltatásaira vonatkozó tájékoztatás,*
 - d) *bibliográfiai, szakirodalmi tájékoztatási és egyéb szolgáltatások nyújtása, illetőleg más könyvtárak szolgáltatásainak közvetítése.”*
- Előírta továbbá, hogy a szolgáltatások biztosítása érdekében a könyvtárnak mit kell elvégeznie (8. §):
 - a) *„tájékozódik a könyvtár és szolgáltatásai iránti igényekről, valamint tervszerű tevékenységet folytat az általános és a szakmai tájékozódás iránti igények felkeltésében, kielégítésében...*
 - d) *együttműködik a művelődési, a tudományos, illetőleg a tájékoztatási (információs) intézményekkel.”*
- Végül a jogszabály még egy megállapítását feltétlenül idézni kell: „11. § (1) *A közművelődési könyvtár feladata, hogy nevelő, illetőleg az önművelést és a tájékozódást szolgáló tevékenységével előmozdítsa az általános és a szakmai műveltség növelését.”*

A Minisztertanács Tanácsi Hivatala 1983. december 30-i irányelve

Az irányelv fontos lépést jelentett a lakosság közérdekű, közhasznú információs igényeinek könyvtári kielégítése felé vezető úton. Lehetővé (de nem kötelezővé) tette ugyanis, hogy a tanács a tanácsülési dokumentumokat az illetékes városi, községi könyvtárhoz eljuttassa – a zárt ülések anyagát kivéve. Az irányelv megjelenését követően számos könyvtárban váltak hozzáférhetővé a tanácsi jegyzőkönyvek, határozatok.

A művelődési miniszter 211/1984. (MK. 23.) MM számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési ellátás távlati fejlesztéséhez

Az útmutató már nem csupán a dokumentumokhoz, hanem a (bármely hordozón jelen lévő) információhoz való hozzájutás állampolgári jogát rögzítette. Emellett előírta az „A” és „B” típusú könyvtárak számára a szakirodalmi információs igények közvetítését.

Meghatározta a tájékoztató szolgálatok szempontjából elengedhetetlen olvasótermi állomány fontos általános jellemzőit (pl. az „A” típusú könyvtárakban előírta magyar és világnyelveken megjelent kézikönyvek meglétét).

Minden könyvtártípus esetében hangsúlyozta a saját szolgáltatások mellett más könyvtárak szolgáltatásainak közvetítését, valamint a szolgáltatások testreszabását – tekintettel a pl. foglalkozási vagy életkori sajátosságokból adódó különbségekre. A megfelelő színvonalú szolgáltatások biztosítása érdekében pedig létszámnormákat is meghatározott – igaz, ezeket elsősorban a kölcsönzött kötetek száma alapján állapította meg.

A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN: TÖRVÉNY SZÜLETIK

Az 1980-as évekre a könyvtári területen is túlszabályozottság alakult ki, amelyre csak részben jelentett megoldást a deregulációs program, ennek hatására a hatályos jogszabályok száma jelentősen csökkent, azonban a megmaradók szemléletükben, tartalmukban sok esetben elavultnak számítottak. A szakma emiatt is nagy várakozással tekintett az 1997-ben elfogadott könyvtári törvény elé.

1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról

A könyvtári törvény egyértelműen szolgáltatáscentrikus, hiszen mindvégig könyvtári ellátásról beszél. Hangsúlyozza a különböző szolgáltatások egymásra épülő, egymást kiegészítő, segítő szerepét – ezek közül nyilvánvalóan a tájékoztató szolgáltatások azok, amelyeken keresztül a felhasználó a leggyakrabban kerül közvetlen kapcsolatba a könyvtári rendszerrel, annak elemeivel.

Melyek azok a törvényi paragrafusok, amelyek a közművelődési könyvtárak referenz-szolgáltatásaival szorosabban is összefüggnek?

- 54. § (1) bekezdésében előírja a könyvtári feladatok ellátására alkalmas helyiség, a használók többsége számára megfelelő nyitva tartás, valamint szakember alkalmazásának szükségességét.
- 65. §-ában kiegészíti az 55§ (1) bekezdésében megfogalmazott feladatokat három lényeges elemmel: a szolgáltatásokat a helyi igényekhez kell alakítani; kötelező közhasznú információs szolgáltatásokat, illetve helyismereti információkat biztosítani a települési könyvtárakban.
- Az 1. sz. melléklet k) pontjában a könyvtárost felsőfokú *szakirányú* végzettséggel rendelkező szakemberként határozza meg.

Azonban a jogszabályban a nyilvános könyvtár alapfeladatainak meghatározásánál (55. §) csupán a könyvtári rendszer szolgáltatásairól és dokumentumairól való tájékoztatás (technikai referenz-szolgáltatás), illetve a könyvtárak közötti információcserében való részvétel szerepel. Teljes egészében hiányzik viszont az ún. valódi referenz szolgáltatások működtetésének előírása.

A könyvtárhasználót megillető alapszolgáltatások (56. §) között sem szerepel a szakszerű tájékoztatáshoz való jog – csupán „*információ a könyvtár és a könyvtári rendszer szolgáltatásairól*” [56. § 2. bekezdés d) pont].

Nem definiálja a törvény a közhasznú információs szolgáltatás fogalmát és tartalmi minimumát sem.

Összegzés

A különböző hiányosságok ellenére is óriási a változás, amely a könyvtári tájékoztató munka törvényi, irányelvi szabályozása területén a XIX. század óta végbement. Kialakult, rohamosan fejlődött, változott – a társadalom kihívásaira is rugalmasan reagálva – a magyarországi közkönyvtári tájékoztató szolgáltatás. E folyamat részeként, egyúttal elismertette saját fontosságát, fokozatosan teret kért és kapott a könyvtárak működését meghatározó jogszabályokban is – a XX. század végére elérve, hogy az az önálló könyvtári törvényben is megjelenjen.

JEGYZETEK

- 1 Sallai István: Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya (Előterjesztés az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1968. évi június 19-i békéscsabai ülése). = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 254. p.
- 2 A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei. In: Könyvtártudományi tanulmányok: 1970. Bp. NPI, 1971. 39. p.
- 3 A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei. 43. p.
- 4 A szakrészlegesítés néhány kérdése. Elvek, tapasztalatok, alternatívák. Bp., OSZK–KMK., 1977. 13. p.

Nagy Enikő

Pécs bibliográfiája 1960–2005

Hajdanán, boldogult ifjú korunkban, amikor könyvtár szakos egyetemi hallgatóként a pesti bölcsészkar lépcsőit és padjait koptattuk, Szentmihályi János tanár úrtól gyakran hallottuk (előadáson, szemináriumon és vizsgán egyaránt), hogy minden bibliográfiát külön-külön „meg kell tanulni”. Számos alkalommal kifejtette, mélyen az agyunkba véste: ha egy bibliográfiát első ízben veszünk kézbe, vagyis mielőtt érdemben használni kívánjuk, az olvasót tájékoztatni akarjuk belőle, alaposan át kell nézni, meg kell ismerni a csakis rá jellemző jegyeket, a tényleges tartalmát, a gyűjtőkörét, a tételalkotás módját, a szerkezetét, a mutatóit és így tovább. Vagyis meg kell tudni, mi található benne, és hogyan lehet az információkat visszakeresni. Különösen fontos, sőt elengedhetetlen ez a mozzanat a helyismereti–helytörténeti összeállításoknál, hiszen az adott hely (megye, település, tájegység stb.) egyedi sajátosságai szükségszerűen tükröződnek a róla készített címjegyzékekben is. S ebből következően számtalan lehetőség kínálkozik a módszertani megoldásokra.

Ha felütjük Surján Miklós testes, több mint hatszáz oldalt számláló, de így is vonzóan elegáns, tipográfiaiilag hozzáértéssel gondozott kötetét, rögtön szembeötlik, hogy ez a munka gyakorlott, a használói szempontokat átéléssel érvényesítő bibliográfus kezéből származik. Nyilván az ő útmutatásait követte a címoldalon főmunkatársként feltüntetett Kerekes Imre és a verzón munkatársként jelzett Tengely Adrienn is. Nem nehéz megérezni azt sem, hogy az előttünk álló (vagy inkább fekvő) végeredmény hosszas töprengés eredménye. A cél adva volt; erről a közreadó Pécs Története Alapítvány képviselője, Ujvári Jenő köszöntője tájékoztat: a város készülő nagymonográfiájához nyújtának bibliográfiai segítséget, ezzel is hozzájárulva a lokálpatrióta identitástudat erősítéséhez. Arról, hogy miként igyekeztek eleget tenni ennek az elvárásnak, a szerkesztő bevezetőjében olvashatunk. Legalább ennyire ajánlható tanulmányozásra a könyv tartalomjegyzéke, ahol hét oldalon át példás részletességgel sorakoznak a főfejezetek, a fejezetek és az alfejezetek címei, világosan mutatva a tagolás kimunkált rendjét, és jól érzékeltetve a bibliográfia tartalmát.

A pécsi kollégáknak mindenekelőtt azt kellett eldönteni, milyen időkörből és milyen dokumentumféleségeket regisztrálnak. Noha az imént említett bevezető indoklása nem teljesen egyértelmű, úgy tűnik, az 1960 előtti anyagot gyakorlatilag (de talán nem minden kétely nélkül) feltárták tekintették. Ily módon a közelmúlt, vagyis a címben megjelölt négy és fél évtized címanyagának számbavételére vállalkoztak. Innen viszont mind a diakron (történeti), mind a szinkron (egyidejű) közleményeket felvették; kár, hogy ezt a tájékoztató nem hangsúlyozza, ám a bibliográfiai részből azonnal kiviláglik. Surján Miklós – mint a Baranya (most: Csorba Győző) Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményének és helyismereti

katalógusának egyik gondozója – tudatában volt annak, hogy teljességre nem törekedhetnek, mert aligha akadna olyan kiadó, amelyik a töméntelen újságcikk és a többi szóba jöhető, ám nagyrészt csekély szellemi értéket hordozó dokumentum adatainak közzétételére is pénzt áldozhatna. Már csak ezért is, és az információtartalom egyenetlensége miatt is elkerülhetetlen volt a válogatás. Az ésszerűség azt diktálta, hogy a nyomtatott közlemények három nagy csoportját öleljék fel: a könyveket (ide számítva az évente megjelenő időszaki kiadványokat és a térképeket is), a gyűjteményes kötetekben napvilágot látott érdemi publikációkat és a folyóiratokban megjelent cikkeket (kirekesztve a könyvismertetőket). Mivel a könyvtári állományban a jelenlétük esetleges, a külföldön kiadott könyveket és cikkeket szintén esetlegesen vették fel, vagyis akkor, ha más forrásból tudomást szereztek róluk. (A források főbb csoportjait a szerkesztő korrekten ismerteti.) Hogy a potenciális használó számára nyilvánvaló legyen, mit ne keressen a bibliográfiában, a szerkesztői tájékoztató tételesen felsorolja a mellőzött dokumentumféléseket: efemer jellegű kiadványok, kiállítási katalógusok (néhány kivétellel), program- és műsorfüzetek, pályaválasztási tanácsadók, nem pécsi témájú konferenciák kötetei, szépirodalmi alkotások, digitális adathordozók, kéziratok, valamint a napi-, heti- és bulvárlapok már szóba hozott cikkei. Az adatgyűjtés csak a helyi tartalmú könyvekre, könyvrészletekre és folyóiratcikkekre terjedt ki, tehát eleve kizárták a helyi kiadóknak azokat a könyveit, illetve a helyi szerzőknek azokat a műveit, amelyek a városról nem közöltek semmit. Surján Miklós is felveti a helyi személyiségekre vonatkozó irodalom bonyolult kérdését. Miután általános, vagyis más könyvtárakban, bibliográfiai műhelyekben szintén sok gondot okozó problémáról van szó, célszerű kitérni arra, hogy ők hogyan jártak el. Talán az a leghelyesebb, ha – a példaként felhozott nevek elhagyásával – szó szerint idézzük a bevezető sorait: „*A helyi személyiségek közül csak az azokról szóló irodalmat vettünk fel, akik munkásságuknak legalább egy részét a városban végezték. Így nem kerültek be azt itt született, de másutt alkotó hírességek [...]. (Kivételt képeznek olyan közlemények, amelyek a várossal való kapcsolatukról szólnak [...])*”. Végül is több mint hétezer négyszáz számozott tételt rögzítettek, de a feltárt dokumentumok száma ennél valamivel magasabb, mert jó néhány évkönyvet, illetve cikksorozatot összevontan írtak le. Az anyaggyűjtést 2005 végén zárták le, ám az azóta fellelt írásokat az összeállítás végén pótlásként hozzák.

Tapasztalt feldolgozó – a ma divatos kifejezéssel élve: régóta formai feltárással foglalkozó – könyvtáros számára magától értetődő volt, hogy az összeállítás alapvetően csakis a bibliográfiai leírás hatályos szabványát, szabványait követheti; árnyaltabban fogalmazva: azok szellemében alkothatók meg a tételek. Valószínűleg a majdani használók egy (lehet, hogy nagyobbik) részének óhaját teljesítették, amikor a regisztrált közlemény szerzőjének (ha van) nevét mintegy rendszóként kiemelték a leírás élére, a vezetéknevet csupa nagybetűvel szedve (a név után kettőspont). A részdokumentumoknál a közlési hely előtt mindig dupla egyenlőségjel látható; Budapest kiadási helyként következetesen rövidítve (Bp.) szerepel. A néhány betű elhagyásával kétségkívül sok helyet takarítottak meg, de ennél jóval gazdaságosabb megoldást kínált volna a tételszámoknak a leírás tömbjén belül az első sor elejére helyezése (dőlt vagy/és félkövér szedéssel). Az adatközlés kifogástalanul precíz; ilyen mennyiségnél a szöveg technikai szerkesztésekor keletkezett egy-két elütés megbocsátható. Az olvasónak sokat segít, hogy a leírások

jelentékeny hányadához eligazító vagy felvilágosító jellegű, többnyire igen tömör annotáció kapcsolódik: műfaj meghatározása, utalás a szórt adatokra, a címből hiányzó személy-, földrajzi és területi nevek, az előbbieknél gyakran a születési és halálozási évszám, tartalmi–tárgyi információk stb.

Könnyű elképzelnünk a szituációt: mint minden hagyományos – legyünk méltányosabbak a jelzővel: klasszikus – elrendezésű bibliográfia esetében, Pécssett is jó ideig és több fordulóban tanakodhattak azon, hogy milyen szerkezetet alakítsanak ki. Sokszor leírták, leírtuk már, a könyvtáros-képzés tananyagának is szerves része, hogy az ún. általános helyismereti bibliográfiáknak nincs optimális (az „ideális” szót már el is felejtettük...), azaz bármely összeállításban feltétel nélkül alkalmazható elrendezési módja. Vagyis mindenütt és mindenkor a szóban forgó nyomtatott jegyzékhez ki kell dolgozni a leginkább megfelelő struktúrát. Voltak, vannak és feltehetően lesznek olyan változatok, amelyeket a bibliográfusok előnyben részesítenek, és a helyi sajátosságokhoz és saját ízlésükhöz igazítanak. Ezek közé tartozik a pécsi kollégák által választott témarend is. A tizenegy főfejezet a következő: a városról általában, földrajz és természeti környezet, gazdaság, társadalom, politika, külkapcsolatok, oktatás, kultúra, sport, honismeret, térképek. Bizonyára feltűnő, hogy erről a listáról hiányzik a történelem. Nos, a város múltját érintő, tematikailag átfogó publikációk (beleértve a régészeti tanulmányokat is) az első részben kaptak helyet, akár csak a műemlékvédelemmel, a szobrokkal és az épületekkel kapcsolatos írások. Meglehetősen összetett a Társadalom című főfejezet tartalma is: szociológia, statisztika, civil szervezetek, egészségügy, vallás, közigazgatás, igazságügy, közbiztonság, katonaság. A kissé nehezen értelmezhető Honismeret címszó alá kerültek az életrajz-gyűjtemények, a családtörténet, a néprajz és a helytörténetírás. S ott ágaskodik a külső szemlélőben az a kérdés is: ha a tudományos élet a Kultúra része, akkor vajon az oktatás miért nem? Nemigen látszik indokoltnak a Külkapcsolatok huszonhat tételnyi anyagának különválasztása sem. Sokkal inkább az lenne a Vallási élet, egyházak című fejezet (több mint kétszáz tétellel) feljebb sorolása. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a könyvtárakról és ugyanott a könyvtárosokról százhuszonöt tétel található; meglepő ugyanakkor, hogy Bertók Lászlóról még csak utaló sincs itt.

Egyébként a bibliográfia anyaga mélyen tagolt, a már említett tartalomjegyzéknél jóval mélyebben. Az alfejezetek tetemes hányadát ugyanis tovább bontották csoportokra, sőt alcsoportokra. A helyi személyekről, munkásságukról megjelent közleményeket a megfelelő tematikai egységhez osztották be, de mindig különválasztva a perszónáliákat (feltüntetve a születési és halálozási évet, valamint általában a tevékenységi kört). A hierarchia legalján lévő egy-egy szerkezeti egységen belül rendszerint kevés tétel található, gyakran mindössze egyetlen egy. Ezzel magyarázza a szerkesztő, hogy a végső rendező elv (néhány kivétellel) a szerzői betűrend. Tehát ezért is elengedhetetlen a recenzió elején pedzegetett tüzetes vizsgálódás, oldalról oldalra haladó lapozgatás. Aligha kétséges, hogy már az összeállítók is észrevették a besorolási bizonytalanságokat és következetlenségeket, amelyeket eredendően a sűrű utalókkal igyekeztek áthidalni.

A pécsi bibliográfia lelke – Péter László nevezte így a mutatót – igazi támasza lehet bármelyik érdeklődőnek. A két mutató együttesen száztíz oldalra rúg (a teljes terjedelem közel egyötöde). Az elsőben a szerzőkre, az interjúalanyokra és a közreműködőkre kereshetünk (az azonos névalakot a foglalkozás megjelölésével kü-

lönbötzetik meg). Metodikailag izgalmasabb a második, a szintén betűrendes tárgymutató. Voltaképpen összevont index, mivel ide sorolták be a leírásokban és az annotációkban előforduló földrajzi és területi neveket, továbbá az ún. tárgyi személyneveket (akik az egyes közleményekben nem szerzőként szerepelnek) is. Gyakori az alárendelés (olykor két lépcsőben) és ritkább az utaló. Más megyékben, településeken is megfontolásra ajánlható a tárgyszavak megválasztása.

Minekutána Pécs egyike az ország nagyobb városainak, valamint történelmi múltja és gazdasági, kulturális jelentősége folytán szerepe egyáltalán nem korlátozható a szűken értelmezett lokalitásra, ez a településbibliográfia feltehetően érdeklődést kelt hazánk más városaiban, megyéiben, továbbá a határon túli magyar területeken is. A könyvtárosok körében egészen bizonyosan, mert az összeállítás már csak méreténél fogva is arra készített, hogy különös figyelemben részesítsük. Ne sajnáljuk az időt, vegyük gyakran a kezünkbe, gondolkodjunk el a benne foglaltakon, mérlegeljük elfogulatlanul a módszertani megoldásait. Hiszen Surján Miklós és segítőitársai olyan munkával gazdagították a magyarországi bibliográfiai irodalmat, amely metodikai szempontból nemcsak a majdani nyomtatott, hanem a szaporodó számban elektronikus úton előállítandó címjegyzékek készítői számára is rengeteg megfontolandó tanulással szolgálhat.

(Pécs bibliográfiája. Szerk. Surján Miklós. Pécs, 2008. Pécs Története Alapítvány, 607 p.)

Bényei Miklós

Bényei Miklós tanulmányai, cikkei, recenziói

Szerkezet, rendezési elv

A kötet írásai két nagy egységbe soroltattak: a cím nélküli elsőben a szerző hosszabb lélegzetű művelődés-, könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti dolgozataiba lapozhatunk bele. Jól elkülönül ennek a résznek az élén az a három tanulmány, amelyeket Bényei Miklós láthatólag a legfontosabb, általános témájú összegzéseknek érzett (a könyvkultúra utóbbi 200 évről, a magyar írásbeliség történetéről, valamint a közkönyvtárak feladatainak és helyzetének változásairól). Ezeket a XIX–XX. század művelődésügyének azok a – kronológiai rendben tárgyalt – kérdései követik, amelyekben Bényei kutatói pályája során „mélyfúrásokat” végzett az elmúlt 40-45 évben (ilyenek a reformkor magyar művelődésügyének a politikai harctól elválaszthatatlanul formálódó elképzelése; a szabadságharc előtt és után egyaránt háttérbe szorított Táncsics Mihály reformer elképzeléseinek bemutatása, a korszak eszmevilágát meghatározó gondolatok erőterében; vagy a 1930-as években a népi mozgalom ideológiája kapcsán új utakat kereső Márciusi Front törekvéseinek elemzése). Ahogyan az utóbb említettek külön fejezetbe is rendezhetők

lennének, ugyanez mondható el a XX. század legjelentősebb magyar bibliográfusai között számon tartott Bodor Antal, Csúry István és Kertész Gyula munkásságát értékelő dolgozatokra, a Magyar Nemzeti Bibliográfia fennállásának félévszázados évfordulójáról megemlékező írásra, illetve a szerző közel egy évtizedes – az MKE Bibliográfiai Szekciójának élén végzett – tevékenységéről szóló beszámolóra. Ebből a tematikai rendből csupán két írás „lóg ki”: a debreceni KLTE informatikai szak indulásának körülményeiről vélhetően a személyes érintettség okán olvashatunk, míg a közművelődési könyvtárak kiadói tevékenységét taglaló összeállítás beválogatására nem kapunk magyarázatot.

Egyértelmű a második egység rendezője, hiszen ide a könyvismertetések és -kritikák kerültek, ugyancsak az írások tematikáját is figyelembe vevő kronológia mentén. A címeket átfutva biztosra vehetjük, hogy Bényei az elmúlt évtizedek valamennyi átfogó írás-, könyv-, könyvtár-, művelődéstörténeti munkáját kézbe vette – ahogyan nyilván a bibliográfiákat és folyóirat-repertóriumokat is –, ám a kötet terjedelmi korlátait figyelembe véve végül szelektálni volt kénytelen.

A legfontosabb témákról

Gondolatok a könyv- és könyvtári kultúra két évszázadáról címmel egy, a felsőfokú oktatás céljaira szánt szöveggyűjtemény részeként megjelent írás áll a kötet élén. A nagylélegzetű tanulmány kiter a jelzett időszak valamennyi lényeges, az emberi társadalom információhoz való viszonyát meghatározó jelenségre, a könyv – és általában az írott szó – fontosságára a művelődésben, a francia forradalom óta eltelt korok kultúrpolitikát (oktatást, könyvtárakat, cenzúrát) befolyásoló fordulóira. A szerző röviden áttekinti a könyvtárak típusait, alapításuk modelljeit, a szolgáltatások és a képzés fejlődését, a nemzetközi egységesítés és együttműködés fórumait. Mérleget vonva Bényei úgy látja (2001-ben), hogy „Az utóbbi évek törekvései, szakmai teljesítményei biztatóak: a professzionalizálódott szakma képviselői, nemzetközi és országos szervezetei, a könyvtár- és információtudomány művelői a jelek szerint képesek pozitívan reagálni a társadalmi és technológiai kihívásokra, eredményesen keresik a jövőbe átvezető megoldásokat és módszereket. Az ún. virtuális könyvtár valósága tényleg könyvtári valóság lehet.” (22. p.)

Ez a megállapítás már a hazai viszonyokra is utal. A magyarság írásbeliségének történeti idejét az őstörténettől a riasztó tünetként a XXI. századba is magunkkal hurcolt (újratermelődő?) funkcionális analfabétizmusig felvázoló rövid cikk után sorjáznak a művelődés- és eszmetörténet, illetve a sajtótörténet körébe tartozó dolgozatok. Egy gazdag jegyzetapparátussal megírt tanulmány (*Táncsics Mihály olvasmányai és könyvtára*) arról árulkodik, hogy Táncsics alakja, világszemlélete közel áll Bényeihez – nem lehet véletlen, hogy egy 1964-ből származó, ám akkor nyomtatásban meg nem jelent munkát fontosnak érzett belevenni az életműve keresztmetszetét adó válogatásba. (Kérdéses ugyanakkor, hogy az írás születése pillanatában haladó gondolkodóként, a későbbi történelmi események előfutáraként aposztrofált – és kortársaihoz mérten hosszú időn át kiemelten kezelt – Táncsics munkássága nem szorul-e rá arra, hogy a róla tett megállapításokat az elmúlt 44 év (!) objektívabb történetírásának fényében is megvizsgáljuk.) Rövidebben, ám

nem kevésbé alaposan tárgyalja a szerző Táncsics könyvtárügyi javaslatait, a recenziók között pedig a róla összeállított ajánló bibliográfiát.

Ami az ácseszéri jobbágyfiú számára elérhetetlen álom volt – vagyis hogy elképzeléseit még életében valóra váltva láthassa –, az (részben) megadatott Eötvös Józsefnek. Az első polgári kormány kultuszminiszterének ugyan húsz évet kellett várnia újabb megbízására, ám az 1868-as népiskolai törvény részeként intézkedések történtek az iskolai könyvtárak felállítására. Mint arra a Gángó Gábor könyvről (*Eötvös József könyvtára*) írott bírálatában Bényei rámutat, Eötvös könyvszeretete saját könyvgyűjteményén mérhető le igazán – az értékes olvasni való fontosságával csak az lehet tisztában, aki maga is értője a tudományoknak.

Táncsicshoz hasonlóan alacsony sorból indultak azok a tehetségek, akik a harmincas években – igaz, teljesen más politikai–gazdasági–eszmei konstellációban – létrehozták a Márciusi Frontot. És bár e szellemi mozgalom rövid fennállása alatt nem tudott egységes művelődésügyi programot felmutatni a magyar társadalomnak, az ebbe az irányba mutató erőfeszítések jól dokumentálhatók folyóirataik, lapjaik írásai alapján. És hogy Bényei érdeklődése a téma iránt nem a rendszerváltás közeledeivel ébredt fel, arra bizonyíték a népi írók hatására bekövetkezett változások vizsgálata a tiszaladányi olvasási szokásokban, 1967-ből.

A falukutatásnak köszönheti Bodor Antal (1875–1955) is azt a témát, amelynek kapcsán ma a legnagyobb bibliográfusok között emlegetik: ez pedig a *Magyarország helyismereti könyvészete 1527–1940* című monumentális vállalkozás (mintegy 14 000 cím 18 nyelven, tudományágak széles körét feltárva). Ennek folytatásaként Csomor Tibor összeállítását lehetne említeni, amelyről azonban Bényei már visszafogottabb lelkesedéssel nyilatkozott egy – ugyancsak a kötetben található, 1973-as – bírálatban. Ahogyan itt olvashatjuk: „*Ma sincs (...) határozottan definiálva a helyismeret, helytörténet, honismeret fogalma; nincs rendezve e területek egymáshoz való viszonya*” (231. p.).

Hasonlóan termékenyítő gondolatokat mutat fel a szerző Csűry István (1921–1980) életművéből. A leszűrt tanulságokat – amelyek ma ugyanúgy érvényesek, mint lejegyzésük idején – az alábbi három pontban foglalja össze: „*a bibliográfiai, tárgyban a könyvtári tevékenység fejlődésének egyik kulcskérdése a munka tervezésének és szervezésének magasabb színvonalra emelése, a rendszerszemlélet érvényesítése, a döntések és a gyakorlati tennivalók módszeres előkészítése (...); a könyvtáraknak mindenkor igazodniuk kell a tudományos megismerés, az információközvetítés egyetemes, illetve országos, sőt helyi (lokális) folyamatához.*” És talán a legfontosabb: „*a bibliográfia, mint az információk gyűjtése, feltárása és közvetítése tartalmi, sőt tudományos lényegű és alkotó feladat.*” (119. p.)

Ebbe a sorba kívánkozik Kertész Gyula munkásságának bemutatása is. A *magyar időszaki kiadványok egyedi repertóriumai* szerzőjének szerteágazó érdeklődése a bibliográfia-készítésben talált közös nevezőre. Bényei az ő munkásságában is talál az utókor számára példaértékű alapelveket: a rendszerszemléletet; a közgyűjtemények és könyvtárak/könyvtártípusok együttműködésének szorgalmazását; a történeti szemlélet érvényesítését a bibliográfusi munka során. Természetesen illik az említett személyiségek portréja mellé *A kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia ötven éve* című tanulmány, amely úgy érzékelteti a vállalkozás jelentőségét, hogy közben valamennyi szervezeti, elnevezésbeli módosítást is számba vesz.

Befejezés

Végezetül tennünk kell néhány kritikai megjegyzést is a kötetről. A címlapnál kezdve: a Táncsicstól kölcsönvett gondolatot ugyanúgy lehetett volna idézőjelek közé tenni, mint a róla szóló tanulmány élén. Úgy érezzük továbbá, hogy egy alkotói pályát bemutató reprezentatív válogatás mindenképpen megérdemelt volna egy plusz fejezetet, amelyben a kötet szerzője megismerteti olvasójával azokat a szempontokat, amelyek őt az összeállítás során vezették. Különösen érvényes ez akkor, ha ez az ív négy és fél évtizedet fog át, amely időszak sem a magyarországi kultúrpolitikában, sem általában véve a könyvtártudományban nem nevezhető eseménytelennek, alapvető változásoktól (paradigmaváltástól) mentesnek. Sőt! Ebben az érdeklődők bizonyára szívesen olvastak volna néhány bekezdésnyi tájékoztatást arról, hogy a kötetben súlyponti problémákként tárgyalt területeken milyen előrelépés történt a cikkek, tanulmányok születése óta.

A jelzett kifogások azonban nem vesznek el semmit abból a teljesítményből, amit a hatvanas évek közepe óta Bényei Miklós letett a magyar könyvtári szakirodalom és művelődéstörténet képzeletbeli asztalára. Ezt mindenki maga megítélheti, aki kézbe veszi válogatott írásainak kötetét.

(Bényei Miklós: Legyen minden helységben olvasóintézet. Könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok és cikkek. Bp., 2008. Könyvtári Intézet, 264 p. /Továbbképzés felsőfokon/)

Vasbányai Ferenc

A Füzéki István Emlékérem 2008. évi díjazottja

OROSZ ISTVÁN

irodalomtörténész, gimnáziumi tanár, egyetemi docens és könyvtáros, Kecskemét város díszpolgára.

A 2008. október 22-i ünnepségen Biczák Péter, a Pest Megyei Könyvtár igazgatója ismertette az emlékérem alapításának történetét, és számba vette öt eddigi kitüntetettjét. A díjazottat Padányi Emese, az MKE Bács-Kiskun Megyei Szervezetének elnöke laudálta. A méltató szerint Orosz István – aki 1956-ban tagja volt a kecskeméti Pedagógus Forradalmi Tanácsnak – igen jelentős irodalomtörténeti, szerkesztői, illetve lelkiismeretes oktatói és iskolai könyvtárosi tevékenységéért nyerte el a magas elismerést.

A kitüntetéshez szívből gratulálunk!